

BA(2=663.2)
T 19

Вадим Тарасов

Мўй пура

84(2=663.2)6

Т 19

45

Вадим Тарасов

Мүй пура

Мыскара ойлымаш-влак

3437

Йошкар-Ола
Марий Эл Республик писатель ушем
2015

УДК 821.511.151
ББК 84 (2 = 663.2)6-44
Т 53

*«Тыйын шерге да лишыл улметым уке лиймекет гына умылышна.
Возен кодымо ойлымашет-влак арам лийын огытыл».
Тыйым йöратыше Тамара пелашет да Аля, Юля, Лида үдырет-влак.*

Тарасов Вадим (Тарасов В.И.)
Т 53 Мүй пура (Медовый квас): Мыскара ойлымаш-влак. — Йошкар-Ола: Марий Эл Республик писатель ушем, 2015. — 52 с.
ISBN 978-5-91716-354-3

Тарасов Вадим Иванович 1931 ий 10 сентябрьште Волжский район Учмсола ялеш шочын. Шочмо ялыштыже 7 классым, Сотнур школышто 10 классым тунемын, 1950-1951 ийлаште Йошкар-Оласе Учительский институтышто шинчымашыжым келгемден, марий йылмым да руш йылмым туныктышо специальностьым налын. Волжский район Пöтъял, Ярамарий, Учмсола школлаште 21 ий туныктен. Вара, пенсионер лекмыж мартен, «Ўжара» колхозын мукшотарыштыже тыршен. Тудын серыме илыш гыч налме мыскара ойлымашыже-влак «Марий Эл» да «Юл увер» газетлаште савыкталтыныт.

УДК 821.511.151
ББК 84 (2 = 663.2)6-44

ISBN 978-5-91716-354-3

© Тарасов В.И., 2015
© Головина Н.Н., обложко, 2015

Олма сад

Икана йоча-шамыч Выльыпын олма садышкыже пуреныт. Писе йолан оза нуным, кучен, йолашыштым волтен, нуж дене почкалтарынеже ыле. Но йоча-влак пече гоч пырысла лектын возыч. Выльып пече гоч вончымыж годым, тувыр урвалтыж дене пижын, пече вуеш сакалте. Тувыржо конгаймаланже погынен шинче, йолжо мландыш ок шу. Чара мўшкыран Выльып кугыза, мучышташ тӧчен, пече вуйышто чумедыл кечылтеш. Йоча-влак воштылыт, улнен каеныт: кӧ мушкырым кучен пӧрдалеш, кӧ комдык возын чумедылеш.

— Водем гын, мый тендам воштылтем! — кычкырале Выльып кугыза.

— Выльып кугызай, тый мемнам кыраш ит сӧрӧ, уке гын, йолаш полдышетым мучыштарена да шикшалтына, — манеш Савин Чимик — йоча-влакын атаманышт.

«Чынак вет, йоча-влак тыгак ыштат гын, пешак кугун намысыш пуремыс. Конлайымак шумеш нӧлтаттше тувыран, пулвуй йотке вольшо йолашан шонгыен пече вуйышто кеча. Ай-ай, сай сӱрет! Ешартышлан Камай Микале ужеш гын, кечываллан паша гыч толшо вате-влакым поген конден, кужу парняжым шуйкален, ик уремым темен воштылаш тӱналеш. Тыгай онайым тудо ванен гына коштеш. Юмо аралыже», — шӱлыкын шоналтыш кугыза.

Йоча-влак воштылмым чарнышт. Выльып кугызам утарыме нерген канашаш тӱнальыч. Ойым пидыч.

— Выльып кугызай, ме тыйым нӧлтен она керт. Кӱзым конден, тувыретым мўшкырет тура пучкына, вара тудым пинчак семын кудашын, юшт веле волен шогалат, — мане Чимик.

— Юшт... ойла вет, мый тиде тувыр дене ўдырым налынам, тудым переген, коклан гына чиём. Тиде тувырым аватын лочо

ушкалже ок шого, — сырен пелештыш. Но тунамак кушто улмыжым шоналтыш да ўедме йўкын пелештыш:

— Уныкам-влак, толза лишкырак, мыйым вес семын утарыза. Умбалнырак, пече воктене, она-влак кият, кондыза нуным, — малдыш.

Йоча-влак куржын колтышт, она-влакым конден, йөнештарен шогалтышт. Тўр дене сылнештарыман урвалтыжым мучыштарен, Выльып кугыза мландыш волен шогале.

— Тау, йоча-влак, олма шумеке, толза, могай кўлеш, тугайым пуэн колтем.

Сай йолташым орлыкыш логалмек палет, маныт. Чын улмаш.

Эмлыше Авыз

Мемнан кундемыште, Курыктўр ялыште, ешартыш лўмым пуэдаш пеш мастар улыт: Пашкар Васлий, Япон Никын, Йошкар Пўтыр, Янакаш Микале, Авыз Йыван. Южо енге шканжешке кычал муэш: Семон Ўярня пайрем кечын вўдлан каен, вўд ведрам лукшыжла, тавыш ўнчыли шунгалтын. Эрлашын ямде: Ўнчыли Семон лийынат шинчын. Качыж годым чевержылан кўра Макар Пўтырлан Йошкар Пўтырым пуэныт. Йыван йочаж годым модмаште эре авыз лийын. Чын авыз лияш тептерже ситен огыл, ой-шомакше эреж годым келшен толын огыл. Микале окна ден омса янакым шындылынак Янакашыш савырнен. Тыгай лўмым пеленышт шўгарыш нангаят гын, йўра ыле. Уке шол, йочаштлан пижын кодеш. Микалын ўдыржў товарым нумалышташ шочын огыл. Тудат — Янакаш Олюк.

Мыскараче Авыз Йыванын илышыж гыч ик онайым каласкалыде огешак лий.

Икана Йыван ден Оньой шолъыжо Шолэнгер мogyрыш шўй ден тегытлан каеныт.

Пўртылмышт годым йўдеш кодыныт. Тасмасолаш малаш пуреныт. А суртоза черле киен. Имньылан шудо пуаш лекмекеже, Авыз Йыван ушкалым лўштен пурышо озавате деч йодын:

— Тулаче, мариет шукертак черланен мо?

— Пел ий эртыш, эре шула да шула. Кушко гына миен коштын омыл — нимогай польшат уке, — каласен шўлыкан самырык ўдырамаш.

— Кодшо ийын мемнан ял марий ик йолжо дене шўгарыш тошкалын ыле — пўртылтышым. Пошкудо ялла гычат толедат, полшалтын, — ышталеш Йыван. — Мариетым тўрлаташ лиеш, тудын тазалыкше тыйын кидыштет, — ўшандарен ешарен.

Тыгай мут ойган енын чонешыже ўшан тулым ылыжтен. Могай ўдырамаш пелашыжын пареммыжым ок вучо! Куан шинчавўд куптырдымо шўргыжў мучко йоген волен. Йыван ваштареш шогалын, сўрвалышыла ончалын.

— Полшет гын, пеш кугу тау, ўмыр мучко порын шарнаш тўналына. Эрге шочмеке, лўмжымат тыйыным пуэна ыле, — шинчавўдшым шовыч мучашыж дене ўштылын каласен.

Озавате корныен-влакым пукшен, йўктен. Чевергыше Йыванын йылме рудалтын:

— Тендан ял воктенсе чодыраште куп уло. Тиде куп тўрыштў кадыр куэ кушкеш. Тушко каяшет логалеш. Иклудым, илышым, кок чывым, шолтым, лу муным, кучым, кид дене ургымо мамык вынер мешакеш пыштен, кадыр куэ деке нангай.

Кузе чоклышашым шкетланет гына каласем манын, озава-тым чуланыш нангаен. Тушечын «йўра» почеш «йўра» шоктен.

«Мом кертат, Авыз, ынде мыйымат намысыш пуртет», — шоналтен шольжо.

Эрдене, имным кычкен, тауштен лектын каеныт. Корнышто шольжо чытен кертын огыл, йодын:

— Йыван изай, орлыкан ўдырамашым молан ондалышыч?

— Мыйын шинчаш перныш: эмже могай гына уке, иктыже огыл гын, весыже садиктак шотлан толеш, шоналтышым. Марийже тўрланаш тўналын ыле. Тыгай енын шўргешыже йошкар тамга лектеш, а тудын вараксим муно деч изирак чеверже ыле. Адакшым самырыкын кўргў вийже сусырым сенышаш огыл мо? А чодыраште куп ятыр, кадыр куэат шагал огыл, кычалеш гын, муэш, — мане. — Аракам лўкышыч, мўшкыретым темышыч, эше мо кўлеш? — вес йўкым ешарен каласыш.

Талук гыч адакат тиде корныш логальыч.

— Оньой, айда пурен лектына, — малдалын Йыван.

— Мый, титакдыме ен тыйын верч вурсалтмемат, кыралт-мемат ок шу, — пенгыдын каласен, уремешак шоген кодын.

Йыван сыпте-сопто пörтыш пурен каен. Икмыняр жап гыч озавате лектын. Тудын ласка ончалтышыже Оньойымат пураш кумыланден. Пörтыш пурымеке, чылт öрын шогалын: ала эм тörлатен, ала кадыр куэ полшен — суртоза паремын. Чулан гыч ончыл пöлемыш чесым үстембак нумалын. Ватыжат шырмыр веле койын. Чаркам ваш перен, куштен-мурен, пелйүд эртымеш озан тазалыкше верч подылыныт. Эрлашын чүчкен-мурен ужатеныт. Изак-шоляк, мурен-шүшкен, мөнгышкышт кудалын.

Кумытын тавыште

Кум кече игече лүшкыш, чыла урен шындышашла тўргыш. Выльып кум кече янда вошт ончен шинчыш, пийжымат уремышыш колто. Нылымше кечылан уждымо-колдымо гай яндарешт шинче, мардежат лыпланыш. Выльып, Шарикшым налын, сонарыш лектын кайыш. Товурт корем воктене, пүртүсын моторжылан куанен, йырым-йыр ончыштын ошкылеш. Пийже шангысек шинчажлан ок перне, ала-кушто, пүнчерыште, кудалыштеш. Кенета йүкшö шортмо семын шергылт кайыш.

«Шайык шинчам тарватыш», — шоналтыш Выльып. Пийын йүкшö Шүргыял могырышкыла лупшалте, «Тиде меран векат, Авышна коремлашке толеш», — шоналтыш да налыкта веле, меран деч ончыч миен шунеже. Миен шуо. Вуча, вуча, меран уке, эсогыл пий йүкат пытыш. Чыгген кертде, мөнгеш савырнен, кышаш лекте. Мо лиймым палынеже: ала мераным кучен да озажын толмыжым вучен кия, ала рывыжлан шындыме капканеш пижын. Я куржеш, я ошкеда. Умбакыла кыша ок кой. Эше икмыняр ошкылым ышта да ужеш: тавыште меран ден пий коктын шинчат. Икгай туткарыш логалмыштлан көра ала-мо пий мераным тўкален огыл.

Шуко колхозышто пасу кумдыкеш мланде йымалан пучым оптеныт. Почаш-петыраш краным ыштеныт, а тудыжым тавеш веранденыт. Айда-йөра ыштылмылан чыла таветым петырыме огыл. Ик ий ончыч, үнчыли керылтын, тушан имне колен ыле. Ик тыгай тавеш, лумым пургыжтен, мардеж леведышым ыштен. На тыланет ондалчык!

«Мом ышташ? Пураш гын, лекташ ок лий. Келге. Йөра, кеч мөнгыш тора огыл, иктаж кок менге гына лиеш», — шона Выльып семынже.

Мөнгыжө толын, пычал ден патрон калтажым кудаш пыштен, ныл торешан тошкалтышым налын, саде таве деке ошкыльо. Моток Валюк ден Мартин Онтон тиде жапыште монча пурам пуреныт.

— Куш кает, Выльып изай? — йодо Онтон.

— Эгельым погаш, — вашештыш Выльып.

«Койдарашышт амал ынже лий», — шоналтыш да чынжым ыш каласе. Таве деке толыш шуо. Тошкалтышым пуртен шогалтыш. «Тиде мераным ылышым нангаем, тек ег-влак ончышт», — семынже вудыльö да тавыш пураш тунгале. Шуйшö тошкалтыш тоя-влак нелытым ышт чыте, икте почеш весе тодышталтыч. Выльып паренге мешакла таве пундашыш волен возо. Öрдыж тугалте. Тиде таве гыч лапка Выльыплан лекташ шоныманат огыл!

«Киямат-влак, тынар поянлыкым мланде йымак чыкышт. Вудшым шыжыктат гын, пайдаже лиеш ыле дыр.

Лу ий жапыште улыжат ик гана веле шыжыктышт. Тунамжат тракторист Ольош пел пасужым веле нörтыш.

Колхозлан роскот, а пасушто коштышылан ойго», — шонен шинча Выльып. Тошкалтышым левашеш аралыдымыжлан шкенжымат шүвен-шүвен вурсен нале. Ойгыш логалше-влак икте-весьштым чурге ончен шинчат.

Выльып жапын-жапын кычкыренат ончыш, но кө мланде йымач кычкырым тыгай тора гыч колеш? «Кеч колышо капнам нангаен, иквереш урышт ыле», — шинчавуд йөре шоналтыш марий.

Ватыже, мөнгö толмекше, öрын шогале: пычал, патрон калта уло, а Выльып уке. «Ноенжым пытараш манын, Лаймыр дек

каен дыр — шоналтыш. Кас шуэш — уке. Эрлашын кече мучко ег деч йодышто гын, иктат ужын огыл. Кумшо кечын шортын-шортан кайымыж годым Моток Валюкым вашлие.

— Енгай, мо лийыч?

— Кум кече лиеш, Вылып уке.

— Кум кече ончыч тудо, тошкалтышым сакалтен, эгеле погаш кайыш.

«Тиде сайлан огыл», — шоналтыш Валюк.

Пөръен-влак, погынен, кычалаш лектыч. «Колышо капшым кондена гынат, сай», — маньыч.

Коштын-коштын, таве деке пернышт.

— Вылып изай, илет мо? — йодо Онтон.

Тудыжо куанумыж дене нимом ойлен ыш керт, тўрвыжō чытыра, шинчавўдшō йога.

Мераным, «Вылыплан ит логал» манын, луктын колтышт. Сусыргышо өрдыжлуан марийым күртнө волакеш пыштен, шупшын кондышт.

Кок ватылан ик марий

Метрий ден Стопан кас кочкиш деч вара уремысе тентгылыште тамакым тўргыктат, мутланат. Метрий весела, йылмыжат лывыргыше.

— Тыланет кресачат ик омарта мўкшым пуэн ыле, илыштыт мо? Мўйжым изиш нулал ончышыч? Але ужален йўыч? — йодо Стопан.

— Шым ужале. Можыч, иктаж-можым йонылыш ыштенам, но тўлен ыш керт.

— Жапыштыже ончен отыл дыр? Чўчкыдын тайныктыше «эмжымат» подылат шол.

— Тудак керте докан. Арака пушанак пудыратылым. Ала арака ўпш агыртарен, да йомын коштыт, суртыштым огыт му, ала руштын йөрлын, йўдеш кодын, лупсеш нөрэн, тўрвыч кият, пёртыл огыт сене. Омарташтыжат ава ден шым узо мўкш гына

кодыныт. Нуныжат, комдык возын, йолыштым гына тарваты-
лыт: ала аныргеныт, ала чонышт лекташ точа.

— Мүкш дене шотеш шыч кондо. Ёдырамаш денат адак йо-
нылыш ит лий. Тый, Метрий, ожнысо суасын корныжым по-
кташ төчет. Утянгуш ялысе коваште погышо Исламын кум ва-
тыже лийын. «Суас мыняр поян, тунар ватыже шуко» маныт
ыле. Тыят кок вате дене илынет. Тидым ушешет пыште: суасын
упшыжо кокыт, а тыйын икте веле. Тыят Учимсолаште шкен-
дым эн пояныш лукнет, витне.

— Туге огыл. Арака дене ушемжат пудыранаш тўналын дыр.

— Икана Ислам, манеш, сўаныш каяш тарванен. Кудо ва-
тыжым нангаяш? Ик кўмыж гыч шокшо шўрым опташ кўштен.
Кө ончыч кочкын пытара, тудым сўаныш пеленже налеш. Кок
ватыже умшаштым когартылыныт — вашкеныт, иктыже «вар-
сам — яри, вармасам — яри» (каем — йөра, ом кай — йөра)
манын, совла дене пудыратыл шинчен. Шўр вашке йүкшен.
Тўрын кучен, подыл колтен — сўаныш каен. Тыят, кок вате-
тым йыгыре шынден, тыге ыштынет мо?

— Сўаныш ик гана миём ончышна. Колын отыл мо? Уке
гын, колышт. Мый шыгавам кучыктышым. Чачуклан логале.
Коктын шинчын кайышна. Ёдыр суртыш миен гына шуна,
йўлышө шинчан вес ватем толын пурыш. Чачукын онгысо, вуй-
ысо шийым чыла кўрышт пытарыш. Коктын сосна шўшкыл-
шыла койын шогат, чылт вўран пытеныт. Намысыш пурышым
вет! Сўан гычшат шылын кайышым.

— Метрий тос, мый тылат сай деч молым нимом ом шоно, —
Стопан Метрий воктеке лишкырак шинче. — Теве тый вате деч
посна кодат. Энерўмбал Йогоркала ит лий.

- Колалтын огыл. Тудыжо мо лийын? Ватыже пиктен сакен
огыл дыр?

- Тудат тыйын семын кок вате дене илаш төчыш. Йогорка
ала пўгым кужу жап кучен да йыжынже пытен, ала вес амал
лийын колтен — кок самырык вате кудалтен лектын кайышт.
Поездыш шинчын, Кубаньыш чымалтыч. Тушто, кок казаклан
марлан лектын, кок пиалан ешым чоненыт. Кызыт Йогорка
шкетын почанеш, эре ватым кычалеш — ок му. Могай ёдыра-

маш кок вате дене илыше албасталан толеш? Кок мераным ит покто — иктыжымат от кучо. Могай ушан шомак! — кошартыш Стопан.

— Тиде канашет, векат, шотлан толеш. Кок вате дене илаш — манаш веле, шомакдыме ласка кечыжат шагал. Кок могырыш куржталмеш, ончычсо ватем деран лакемшаш. Начук самырык-рак, эше вес марийым муын кертеш.

Мут кошаргыш. Ала трук шот лектеш?

Мүй пура

Ик кенеж умыр кастене ме, пөръен-влак, шинчена тыге пырня үмбалне кутыркален. Ялыште кө могай пытаргыш уверым колын — ваш каласкалена. Пошкудо Ванькан Вёдырын ожно лийше түрлө илыш сүрет гыч ойлымыжым колышташ поснак онай. Ынде Вёдыр чотак шонгемын, үпшат кодын огыл, манаш лиеш, а ош пондашыже ожнысо деч нимынярат весеммыла ок кой. Ял калыклан тудо тале мўкшызö семын палыме, кызытат пакчаштыже омарта-влак койыт. Теве ты ганат чылымышкыже шке шындыме тамакым пыштышат, шырпым удырале, вара тыге тўнале:

— Мемнан ялыште, Учимсолаште, 1929 ийыште колхозым ыштышт. Лўмжым «Ўжара» маньыч. Тиде лўмлан шуко енже келшыш. Мыят кидем нўлтышым. Тек мемнан колхоз лўм волгыдын чолгыжеш, пошкудо яллесе калыкым, иктыш чумыра, ончыкылык корным ончыкта, шонышна. Имньым, ушкалым, терым, орвам, чывым, комбым, мўкшым иктешышт. Мани кокаят ик комбыжым да кум чывыжым тўшкаш ушыш.

Мыят имньым, ушкалым, 10 омарта мўкшым тўшка озанлыкыш намиен пуышым. Вате торешланаш тўчыш, но мыйын көргысö шып кийыше тулым ылыжташ ыш тошт, шекланыш. Мўкш омарта коло иктыш погыныш. Мўкш ончаш көм шогалташ? Погынымаште канашышт, ўчашышт. Пилин лўмжат шоктыш. Чоман Пётыр тыге каласыш: «Кочаж деч индеш омарта

кодын ыле, кызыт кум омартам пуыш, куд омартажым «печкеш пуртен колтен» докан. Коло ик омарта гыч пельжым, «печкеш пунчалеш» гын, ме мүй тамым огыл, үпшыжымат огына шиж». Колхоз член Епрем «Тиде пашалан Чимай Вөдыр келша» мане. Тыге мый түшка озанлыкын мүкш ончышыжо лийым.

Колхозышто паша шолеш веле. Иктынат шентелан кодмыжо ок шу. Көн намысыш пурымыжо шуэш? Мыят, уло мастарлыкем пыштен, ял калык ончылно чапым волташ огыл манын, почанам, тыршем. Тўналтыш ийышге коло ик омарта гыч нылле кандаш пуд мүйым күзен пуышым, мүкш ешыMAT ешарышым. Урем дене эртен кайыMEM годым «Мүй Вөдыр ошкылеш» маныт ыле. Чонемлан кузе сайын чучын! Но икмыняр ий гыч кугу азапыш логальым. Тидлан көра паша денат чеверласаш логале. А чыла тидыже теве тыге лийын.

Икана колхоз вуйлатыше тыге мане:

— Тый, Вөдыр, окмак ен отыл. Вашке мемнан колхозыш район гыч эн кугу ен толеш. Тый шкат палет, унам сий дене вашлийман. Ик ленеж мүй пурам ямдыле. Подымо годым шинча тўжвак лекмыла чучшо, пентыде лийже. Кочатын кидкучемжым ит амырте, чапшым, лўмжым ит волто.

— Йөра, — маньым, — ру деч посна шуктем, мүкш йолеш пўтырен кондымо пеледыш пуракым, шыркаM гына пыштем.

— Тыйын мастарлыкет нерген Азьял черкысе поп мыланем ўмаштак ойлен ыле, — мане.

Шижам: мыйын кумылем нөлтынеже.

Шуктышым ныл ведра пурыман эн кугу ленежеш. Шудо солаш толшо калыклан ямдылыме годым тыге ом азаплане ыле, а кызыт эртен кайыMEM еда пылышым тушкалтен кольштам.

Кугу ен ончылно намысыш ом пура, сийлен колтем, шонем.

— Вөдыр, шыч мондо дыр? — ялыште вуйлатыше йодо.

— Уке, шынденам, шолеман йўр толмыла кожгыкта, ленеж петыртышым налын кудалта, шонет.

— Икмыняр кече гыч миена.

— Ида вашке, шуэш гына, шуын чарнымекыже, увертарем.

Уке. Логарышт кошкен, ала яндар юж дене шўлалтымышт шуын колтен, кум кече эртымеке, толынат шуыч.

— Илымашет-кутырымашет? — малдат.

— Йөра, шогылтам, — манам.

Сайынарак ончалыым гын... Вуйлатыше деч посна эше (кучырым ом шотло) куд ег коеш. Кугуракшат, изиракшат толыныт. Ныл ведра сита, шонем, но вет мүй пура шуын чарнен огылыс. Тидын нерген колхоз вуйлатышылан ойлышым. Тудо кидшым веле лупшале.

Йуыт, кочкыт. Веселангыч. Иктыже (ала марий, ала руш) «Златые горы» мурым муралтен колтыш. Весыже балалайкым пералтыш, кумшыжо ведра пундашым тумырла кыра. Икте кушташ тунале. Куштымыж годым, чакнышыжла, пу руымо түреш шүртнен, йолым комдык шогалтен, пурен возо. Тудым кынетшыжла, весе турге йөрльө. Мурен-шурген, лектын кайышт. Куанымем дене онемат ыреслышым.

Уке гын, отар көргө да лишыл чодыра мо лиеш ыле, ом ойло. Эркин-эркин мурымо, кычкыркалыме йук лыпланыш.

Кок-кум менге кудалмеке, эн кугу енет кучырлан каласен:

— Шогал, ала күйшө мөр уло, ончалам.

Тудыш почеш «күйшө мөр ончалаш» молыжат каяш тунгалыныт. «Шөртньө курык» мурым мурышет ик жап шып шинчен, вара тулшол умбач төрштен кынетшыла тарванен да чашкерыш пурен йомын. Түреш шүртнен шунгалтше енет, ялт чара кодын, эрдыжымат корно лакысе вуд дене мушкаш төчен.

Чодырам түрлө йүкын мугырыктеныт. Иктыже орваш толын шинчин, весыже уэш куржын. Түреш шүртнен шунгалтше енге мүкшотар озам ушыж дене кашка йымак чыкен. Колхоз вуйлатыше «чумыргыза» маннеже, но ок керт — умшажым укшинчыш петырен. «Куштылеммек», чыланат орваш чумыргеныт. Чурыйышт неле операциейым чытыше енынла койын. Кучыр се-мынже шыпак воштылын, имныжым покталтен.

Кочкышым нангаяш манын, икмыняр кече гыч мөнгө толыым. Лач тиде кечын район кугуракет мемнан дек уэш толын улмаш. Мыйым правленийыш үжыктышт. Кугу енетын пура йүмыж годым шинчаже шарлен ыле, а кызыт тужвак лекмыла коеш.

— Тиде марийым молан отарыште кучет?! — үстембалым мушкындыш. — Саботажник!

А тылеч ондак, мүй пурам йўмыж годым, мўкшотарыште «Вёдыр Иваныч» ўмбач «Вёдыр Иванычым» леведын.

Тиде кечынак мыйым отар гыч корандышт.

Тыге ышташ күлеш ыле: ончыч лупшалтарышыжым, вара ямдылаш күштышыжым, мучашлан ямдылышыжым кожен лукташ.

«Прокурорым алмаштыше»

Тиде туткар арака шолтымылан чот поктылмо жапыште лийын.

Сурт коклаште сомылым пытарымеке, кас кочкиш годым Логин кугыза воштылалын каласыш:

— Кувандай, пайрем шуэш, уна-влак толыт. Нуным сий деч посна кузе вашлият? Ужатен колташат ярагида онай огыл. Айда саде вўдетым изишак ямдылена.

Куваже тореш ыш лий. Ик печкеш шуктышт. Шолтымо годым вучыдымын участковый толын пурыш. Ала шикшым ужын, ала иктаж ен парняж дене тушкалтен. Протоколым возыш, лектын кайымыж годым ойлен кодыш:

— Арака шолтымылан мут кучашда логалеш. Жап шумеке, ўжыктена, кагазым колтена.

Логин кугыза шинчын-шинчен, шогал-шоген ок керт. Шканже верым ок му. Тўналме пашажымат мучаш марте ок шукто. Кызытат тумышташ тўналме портышкемжат тугак кия. Ватыжат нимом пелешташ ўрын. Ужеш: марийже пеш чот ойгыра. Кажне кечын кагазым вуча. Почтальонын газетым пуымыж годым, пырля кагазымат кучыкта шонен, шинчашкыже лўдын ончалеш. «Чурма пырдыжеш кажне енлан ик кермычым пыштыме» маныт ыле, мыланемат вара пыштеныт улмаш, ужат»,— шинчавўд йўре шоналтыш.

Лач тыге ойгырен шинчымыж годым палыдыме ен пурен шогале. Саламлалте. Онгыштыжо Йошкар Шўдыр орден чолгыжалтыш. Логин, ончыко ўжын, пўкеным пуыш.

— Могай паша дене мый тендан деке толынам, ода пале? — йодо толшо ен.

— Уке, она пале, — малдат шонго-влак.
— Те икмыняр кече ончыч арака дене кучалтында, — мане.
— Тыгай паша лийын кайыш, кучалтна, — мане Логин кугыза, а шкеже, «Кушеч пала?» манын, семынже шоналтыш.
— Мый прокурорын алмаштышыже улам, — мане.
Тиде мутым колмекше, суртозан тўсшат вашталте, йолжат чытырналте. Толшо енет, тидым ужын, кок могырыш кошташ тўнале.
— Да, — ышталеш, — паша сайжак огыл. Тидлан сайын чиктен пуат.
Ынде Логин кугызан ўлыл пўйжў кўшыл пўеш пижын шинче, умшажымат почын ок керт. Илыше айдемын шогымыжым шинчавўдшў веле палдара. Пеленже ватыжат почылтшо умшанак шога.
— Тыланда вот мом каласем: те коктынат шонго улыда. Иктыжым петырат гын, весыже кузе илаш тўналеш? Тендам чаманыман. Тиде паша умбак ынже кай — кызытак петыраш кўлеш. Тыгай ўшандарыше мутым колмеке, Логин кугыза тарванылаш тўнале, умшажат почылто.
— Кувандай, корныеным ўстелторыш шындаш кўлеш, погастаре, — мане.
Куваже шўрым опыш, нўреп гыч шинчалтыме ковыштам, киярым, курезым лукто. Логин кугыза аракам лукнеже — ўрын: ала йуэш, ала уке.
— Пурлаш пеш келшыше. Йўштыштў толмеке, подылашат уто огыл ыле, — ыштале толшо ен.
Тидымак вучен шогышо Логин кугыза ик кленча ош аракам луктын шындыш. Ик чуқыр гыч подылыыч. «Шкеже тетла ом йў, толшым подылтем», — семынже шоналтыш. Саде енет адак кок чаркам пелтыш. Ўстембачын озаватылан ўрдыжкырак корандаш кўштыш. Кўсенже гыч кагаз ден карандашым луктын, йодын-йодын возаш тўнале: могай числаште кучалтын, мыняр подым шолтен, шолтымо аракажым кышкалын але уке. Чыла возен нале да кагазшым он кўсенышкыже шурале. Кодшо аракам шке киде темен подыл колтыш. Логин кугызам кок шўргыж гычат шупшале да тыге мане:

— Кайышемла, участковый деке пурен, чыла кагазым кушкед кышкым да, и делу — квит.

Ынде Логин куанымыз дене шинчен-шоген ок керт, шонго алашала чўчка. Ужатен лекмыж годым, «На, корнешет» манын, оксам кучыктыш. Тудыжо, «Ок кўл» маншын койо гынат, оксам кўсеныш пыштыш.

Кечывал эртымеке, Логин кугыза кагазым кушкедме нерген умылаш участковый Фадеев деке Пўтъялыш ошкыльо. Тудыжо лач кабинетыште ыле.

— Кугызай, могай паша дене? — йодо.

— Арака нерген кагазетым кушкед кудалтыш мо? — йодо Логин кугыза.

— Кў кушкедын кудалтыш?

— Прокурорын алмаштышыже.

— Тудым иктат кушкедын ок керт. Тудо сейфыште кия. Шот дене умылгаре. Тудо могайрак капан, мом чиен, тўсшў могай?

— Салтак тувырым чиен, оныштыжо орден, йолыштыжо калош, — мане.

Фадеев комдык каен воштыл колтыш.

— Оксамат пуышыч чай? — йодо.

— Оксамат пуышым, аракамат йўктышым.

— Мыняр тенгем пуышыч?

— Шўдў тенгем.

— Молан кокшўдым шыч пу? — мане да адак кугу йўкын воштыл колтыш.

«Ала-можо шотлан толдымо», — шоналтыш Логин кугыза.

— Тудо, «Чодырам налашет полшем» манын, шуко шкет ўдырамашым ондален, аракам йўын. Пален лий: Кокласола марий Тойдерек Пўтыр. Арака дене кучалтметым колын, тыйым кергалтен каен. Шукерте огыл кевытыште ик кленчам нале да Сотнур велке кудале. Покто, ала кодшо оксатым пўртылтен кертат, — мане.

Машинаш шинчын, шонгыен Сотнурышкыла кудале. «Эх, ораде вуй, шонен муаш тептеремат лийын огыл. Кунам прокурорын алмаштышыже калош дене коштеш, окмак?» — шоналтыш да вуйжым кучен шинче.

Толын шумеке, кевыгг деке миен, «Тыгай еным ыжда уж?» манын йодышто. «Тыгай ег ик кленчам налын, Корамасыш кудале», — маньыч. Логин кугыза поктымым чарныш. Шиже: поктен шуаш ок лий.

Эрлашын Кокласолаш ошкыльо. Миен пура — жулик мариет уке. Ватыжлан радам дене ойлыш. Шинчажлан кудывечыште шогышо велосипед перныш. Тудым нале, уремыш лукто да мане:

— Оксам пörтылтыжö, вара почелаораважым нангая.

Кудал моштыдымыжлан верч Азьялыш шумеш шүкен толашыш, ала-мыняр гана велосипед үмбакаат күзен возо.

Кум кече гыч Пöтыр вате, оксам конден, велосипедым сулен нангайыш.

Логин кугыза суд лиймым ятыр жап вучыш гынат, вученыш шукто. Шонгын ондалалтмыжым да йöсланен кычал коштымыжым шотыш налын, Фадеев кагазым кушкед кудалтен дыр...

Рошто йүдым

Рошто йүд — самырык-шамычын модын-воштыл мужедме йүд. Ты гана үдыр-влак мужедаш шкет илыше Мани кува деке волгыдынак погынышт. Пычкемышалтмеке, түрлө нерген мутланен, воштыл шинчышт. «Самырык пагыт — эн мотор, весела жап», — шоналтыш шке семынже Мани кува да кужу жап үдыршамыч үмбака тарваныде ончен шинчыш.

— Үдыр-шамыч, пычкемышалте, шорыкын межше огеш кой, изиш гыч чывыштал пурыза. Вара ончыкылык пелашдан үпшö могай лийшашым мужед ончыза, — мане Мани кува.

Үдыр-влак воштыл, шүкедыл лектыч да вүташ пурен кайышт. Шорык йыр пörдыт. Но садак кажне үдыр межым күрын налаш шотым муо. Содор гына пörтыш куржын пурыштат, межын түсшым пеш палынешт. Начилан шем меж пернен, Олю ош шорыкын межшым күрын луктын, а Кычин — чал.

— Мылам чал вуян качылан марлан лекташ логалеш, ужат, — ала мыскара, ала ойго йöre мане Кычи, умылаш ыш лий.

— Ўдырем, вуйжо чал гын, можыч, ыштыш-кучышыжо шотан, сурт-печыже келшыше, күсенже оваргыше, — ыштале Мани кува. — Але мужедаш тўналында веле. Теве икте гыч чывым кучен пуреда.

Чывым кучаш, пычкемышалтмеке, сарайыш лектыч. Ик чыве гыч нумал пуртышт. Начилан агытан логалын. Кузе кўварыш волтен шогалтыш, туге, пёрткөргым сургалтарен, муралтен колтыш да вигак салма гыч вўдым йўаш тўнале.

— Ой, Юмыжат, мыланем мурен-куштен коштшо йўшө марий перна мо? — öрын кайыш Начи.

Олюн чывыже воштончыш ончыч ок коран, верыштыже савырналтен-савырналтен гына колта, пуйто тупшымат, почшымат — чыла ончынеже.

— Мыланемже пелаш ковыртатылаш йöратыше перна докан, — мане Олю.

А Кычин чывыже шергаш гоч вўдым йўаш тўнале. Ик гана огыл, а пачаш-пачаш подылеш.

— Йорга марий дене ўмырем эртараш логалеш, витне, — шўлыкане Кычи.

— Ынде портышкем дене мужедса. Портышкем нерда кудо могурыш онча, тушко марлан лектыда, — ыштале Мани кува. Кудывечыш лектын, черет дене капка гоч портышкемым кышкаш тўналыч. Олюн портышкемже Азьялыш онча, Кычин — Шўргыялым, а Начин — суас межам.

— Але вара мыланем суас каче пўралтын? — манят, воштылмо йöре изи шўмжым лыпландарыш.

— Эй, кызыт ойыртеме уке, кеч марий, кеч суас, шотан айдеме гына лийже. А кок ўдыр портышкемыштым йöршын шыч му. «Эрла муына» манын, тёрштыл-тёрштыл, пёртыш пуртышт.

Пытартышлан пычкемыш мончаште мужедман. Лўдыкшö, но мом ыштет, мужедаш кўлеш.

— Ўдырем-влак, ида лўд, — ыштале Мани кува. — Чараковаштыда гыч меж кидан ниялтен колта гын, пашачылан марлан лектыда, чара кид дене ниялта гын — йогылан. Йöршынат ок тўкале гын, але тений марлан огыда лек.

Самырык-шамыч мончаш лектын кайышт. Монча оралте деч

иктаж шүдө метр лиеш, ер воктене верланен, йолгорно дене кайыккомбо семын поче-поче лүнгалтыт.

Миен шуыч. Ончыч иктат ынеж пуро — шекланат изиш.

— Кычи, тый чолга улат, ончыч пуро, — малдат.

Йолташыже-влакын йодмышт почеш Кычият ыш торешлане. Почешыже монча пөртөнчык чыланат пурен шогальыч. Кычи, кыдал деч пулвуй марте могырым чарандан, монча омсам почын, пүгырналтен, лондем вес могырыш шогале.

— Ой, меж кидан ниялтыш, — изиш лиймеке, Кычин йүкшө шоктыш.

Поче-поче чыланат пурен лектыч. Чара киданат, межанат чылаштым ниялтен-ниялтен колтыш. Чиемыштым төрлен, Мани куван суртышкыжо пөртыльыч.

Эче кугыза пычкемыш мончаште воштыл-воштыл чылымжым кужу жап шупшын шинчыш. Вара, вес кидешыжат меж пижергыжым чиен, конлайымак кок портышкемжымат ондалын, мөнгыжө ошкыльо.

Ала Мани кува дене коктын келыштареныт, ала Эче кугыза шкетын шотеш конден — иктыланат раш огыл. Но мо гынат, үдыр-шамыч Рошто йүдым пеш веселан эртарышт.

«Агытан» эм

Сонар гыч пөртылмышт годым, корным кўчыкемдаш манын, Выльып ден Лаймыр мутланен ошкылыт.

— Пиетлан Шарик лўмым йонылыш пуэнат, — манеш Лаймыр. — Изи пийлан веле Шарик келша, а тыйын пий кугу капан, тудлан Подшипник шотеш толеш ыле.

— Самырык ватылан Шарик келшен, — малда Выльып.

Ватыже колымеке, тудо Ярамарий ял гыч шкеж деч лучко ийлан самырык Ведасим марлан налын. Сўаным монь ыштен огыл! Лаймыр дене миеныт, шынденыт да конденыт. Лаймыр — койдарчык марий, шомаклан кўсеныш ок пуро, пижын веле:

— Ватет южгунамже шыдешкышын ок кой?

— Могай амал дене шыдешка?
— Эй, Выльып, самырык ўдырамаш ден шонго пөръен кок-лаште түрлыжат лийын кертеш-ла-а...
— Туге шол, — шўлыкынрак вашешта Выльып.
— Вуеш ит нал, мый тыланет ик канашым пуэм, шонымет семын ыште. Придон Микун «агытан мурыктым» эмже уло, маныт. Кўлешлан шотлет гын, каен ончо.
— Онай огыл шонгыенлан, намысын чучеш.
— «Намысын чучеш», — онара Лаймыр. — А тўшакыште самырык вате дене шўкшў кашкала кияш намысын ок чуч мо?
— Оет чынла чучеш, Лаймыр кум.
— Тый тыге ыште: ик кленчам кўсеныш шурал да Мику дек шикшалт веле. Коктын шинчын подылыда. Шкат палет, кленча кўргў йылмым руда, поро шонымашым шочыкта, вожылмашым ўрдыжкыла шўкалеш, ойлышаш мутет шенынак лектеш, эм нергенат мутым луктат. Мику подшипник гай пенгыде кумылан ен огыл, уло гын, вигак луктын пуа.
— Каен ончем, умша гыч ок пере, — мане Выльып.
Эрлашын кўсеныш кленчам шуралын, тўрлым шонкален, корем гоч Мику деке ошкыльо. Мику лач мўнгыштыжак ыле. Кужун шуйкалыде, Выльып Лаймыр ойлымо семынак ыштыш. Поро кумылан Мику, Выльыпым чаманен ончалят, эмым луктын шуялтыш. Шуялтыш веле огыл, мыняр совлам нелаш кўлмымат каласыш.
Куанымыж дене мўнгыжў чонештымыла толын шуо, пысын гына пўртыш пурен кайыш. Эмым кучен, шонкален шога: «Кум совла... ала чай совла, ала кочмо пу совла». Кеч-мо лийже, кум пу совлам нелын колтыш. Нўлталтше кумылан лие, кыдалым кучен, кудывечыш лектын шогале. Шкеже чулымын коеш. Семынже эркын муралтенат, шўшкалтенат колтыш. Вўта омса шенгеч йыштак ончен шогышо ватыже ўрмалгенрак йодо:
— Выльып, мом тўчет? Самырыкла веле коятыс, мо лийыч?
— Тидым йылме дене ойлен мошташ ок лий, — мане.
Кудывечыште ўзгар-влакым верышкышт шогалтылеш. Шуко жап ыш эрте. Выльыпын мўшкырым пўтырале. «Эмет могай

онгай, ончыч мўшкырым пўтыра, а вара...» — шона Выльып. Икмыняр жап гыч адак пўтырале. Ындыже туге савырале, пуйто көргыштө чыла шолым кўрыштыт. Чытен кертде, улак верыш пурен кайыш.

— Мо лийыч, Выльып? — йодо пелашыже.

Выльып нимат ок пелеште, пуйто йүкшө йомын. Кум кече да кум йүд Выльып шуко жапшым улакыште эртарыш. Шүргыжат шупшылалте, онылашыжат кошаргыш, куптыржат ешаралте.

Ватыже, шортын-шортын, вашкеполыш машинам ўжыктен, ойгыш логалше Выльыпым эмлыме верыш ужатыш.

Пашаже тыге лийын. Придон Мику «агытан» эметым, Моско гыч кондымекыже, комод йымалан шынден. Модмыж годым йочаже велен. Йонылыш пашалан ачаже ынже логалте манын, атышке кочажын эмжым опталын. Кочаже касторкым аныклен. Мику, тидым палыде, Выльыплан пуэн колтен.

Тылеч вара Мику чыла эмым суралымаште куча, а Выльып... «агытан» эм деч поснат самырык ватыж дене удан огыл ила.

Кок мераным поктет гын...

Ик умыр кенеж кечын, лудылан сонарым почмеке, Чимока ден Апачи Акнаш, пычалым сакалтен, вапшым налын, касвелеш Пёт энгер велке кайышт. Тыгай мотор кечын кузе мөнгыштө шинчен туркет. Игечыже лўмын ыштыме гай мотор. Мардеж йөршын уке.

Вашке нуно, веселан мутланен, шонымо верышкышт нөлталтше кумылан толын шуыч. Энгерын ик сер деч вес серже марте вапшым шупшын шындышт.

— Шинчалым нальыч? — йодеш Чимока.

— Шинчалже молан кўлеш? — ыш умыло Акнаш.

— Молан кўлеш, — онара Чимока. — Кол шуко логалеш гын, мешакеш шинчалтена. Тый шопыктарынет, ужат. Лудыжо, колжо, «Нумал каен кертам» шонет мо?

— Колжо але вўдыштö чумедыл коштеш, а тудо шинчалтенат шында, — койдара Акнаш.

Нуно икте-весьштым эре койдаркаленыт. Тыге ойлыштмылан ик ганат сырен огытыл. Ёдырымат Жандар Иванныым акакшўжаракым налыныт. Лўм дене шагал лўмденыт, шукыжым «посана» маныныт.

Пöт олыкышто кажне ийын шудым шуко ямдылат. Теният шудо каван-влак шўдырла койын шогат.

— Малаш шудо каван йымак пурена, — ойла Чимока. — Малалтын, каванже рўдан, шаган, йымалныже йонгыдо, омаш гай.

— Малалтын огыл, ончаш уто огыл, — манеш Акнаш.

Пычалым öрдыжыш пыштен, пулвуйыш шинчын, каван йымак рожым ышташ пижыч. Умбач ончымаште коля пургедше пийла веле койыт. Акнашын вишкыде пондашешыже шудо пўтырнен, нугыдо пондашанла койын шинча.

— Пондашет тыгай чока лиеш гын, мыят «вот настоящий пондаш» манам ыле. Вишкыде пондашет шонго казанла веле коеш, — койдара Чимока.

— Пондашет укелан кöра чуриет шонго ўдырамашым веле шарныкта, — манеш Акнаш.

— Тыйын гай пондашыже йöра шочын огыл, — вашештыш Чимока.

— Ит вудымате, ончыч пуро, ондакат маленат гын, тыланет каван йымал шочмо суртет гай.

Пычалыштым налын, ныйлола каван йымак пурен йомыч.

— Вўтамбалне, свежа шудышто, малымыла веле чучеш.

— Эр ўжарам мален эртарена гын, лудын почшымат огына уж, — пычкемышыште Акнашын йўкшö шоктыш.

Чимока нимат ыш вашеште.

Умбалне кўдырчö йўк эркын шокта. Жап эртыме семын йўк койын лишемеш. Ёндыже вуй ўмбалнак рашкалтылаш тўнале.

— Каван рўдö кужу, рашкалташ лўмын шогалтыме гай, когыньнамат рашкалтен пышта. Тул пижеш гын, йўлышö капнамат огыт му, — манеш Акнаш.

Каван йымач удыркален лектыч. Пычкемыш, нимат ок кой. Волгенче волгалтеш — имым ужаш лиеш.

— Айда черке чодырасе отарыш каена, Семон Карасий мал-тен колта, — манеш Чимока.

Миен ончат — көгөн кеча.

— Черке орол Апас Павыл деке каен ончена, — мутым пуа Акнаш.

Мият — оролат түкылалт возын, кеч черке көргым мурен эрыкте. Пырдыжым мушкындылын-мушкындылын, суртозам помыжалтарышт. Куткышуэ гай умдылан пörтыштö күчык кенеж йүдым пыкше эртарышт. Эр үжара годым лектын кайышт. Пöt энерын пурла велныже Мазран олык лапеш верланен.

Шудо солымо деч ончыч кугу йүр эртен кайыш, садлан көра ынде олык солыде кодо. Шудо нöшмым кочкаш лудо-влак түшкан-түшкан Кугу ер гыч Пöt мучко чонештен күзеньгг. Нине лудым лүйкалаш Чимока ден Акнаш пулвуй марте вүдым келын пурышт. Пычалыштым виктен, коктын торлышт. Икмыняр жап гыч Акнаш, лудо түшкам ужын, Чимокалан шогалаш кидше дене шижтарыш. Шкеже, пүгырналтын, ныл-вич гана тошкале да поче-поче лүен колтыш. Пычал йүк тымык черке чодыра ден олык лапым сургалтарыш. Ик лудат южыш огыт нöлталт. Öрт лекше гай кычкырен-кычкырен, шулдырым лупшен, вүд үмбач куржыт. Акнаш кок кидше дене эрдыжым пералтен шогылтеш. Чимока, лишеммекше, шинчажым каралтен колтыш: вүд үмбалне куд лудо кия, колышыжо колен, южышт але чумедылыт. Акнаш пелештенат ок керт — йылмыдыме лийын шогалын. Чимока шып шогымыштым күрльö:

— Ик гана лүйымекше, южыш огыт күзö гын, молан вара кокымшо ганаже пудештарышыч?

— Пеш чот öрденыт, садлан вүд үмбач вигак нöлталт огыт керт, шонышым, — манеш Акнаш.

— Шонышым, шонышым, — койдара Чимока. — Поп ватын коя лудыжым кочмет годым умша кок могырым йоктарен шинчинет ыле чай.

Тиде койдарчык Акнашлан игылтме семын чучо ала-мо, торжанрак пелештыш:

— Тыге шым шоно, рүвö-рүвыштö пален шым керт, — вара ешарыш. — Манам ыле посана, улмашет тый сотана.

— Йонгылыш ала уке, а тиде лудо-влакым поп ватылан нангаен пу, сулык ынже лий.

— Могай сулык, поп вате тиде вўдысö шудо лонгаште лудыжым садак кучен ок керт ыле, тудо але таум ыштышаш, — манеш Акнаш.

Куд лудым оптыман кугу котомкам сакалтен, тудо поп пöрт мogyрыш пўгырналтыш.

«Ашныме лудо-шамыч куржын пытышт, ынде лўдшаш уке», — шоналтыш Чимока. Кайыклудо-влакым кычалаш пиже. Кенета ик лудо вўд йымак пурен йомо, икмыняр жапгыч шудо лонгаш лекте. Шудо лўнгалтеш. Пудештарен колтыш. Миен онча — адак ашныме лудо. Кумылжо йöршын волен кайыш.

Акнаш умбачак кычкыра:

— Мом пелтышыч?!

Чимока нимат ыш пелеште, лудым гына ончыктыш.

— Тыйын сусыртымо лудетым лўен, мыйынат сулыкеш пурышашем улмаш, — вара мане.

— Кай поп вате деке, тыят сулыкетым касарен тол, — койдара Акнаш.

— Тиде гана поп вате лудо дене лупшен колта, — мане Чимока.

Пиалешыже черке староста Ковышта Максим корнышто койылалтыш.

— Тиде лудым поп ватылан нангаен пуыза, — манын, Чимока лудым старосталан кучыктыш.

Чимокан лудым лўйымыжлан Акнаш пыртак куаненат колтыш. Моланже раш.

Сонарлаш кумылышт йöршын пытыш. Вапшым шупшын луктыч. Тушанжат чай совла гай ик шеренге гына пижын. Тудым, шекланен мучыштарен, вўдыш колтышт.

Кок меран нерген калыкмут сонарыш мийымылан да кол кучымыштан, ой, кузе келшен толеш!

— Тетла лудо деке огына кай. Меран почеш кошташ сайрак. Меранлан сонарым почмеш пычалым ўй дене йыген пыште-на, — мане Чимока.

Учыремсола каче

Аваже тудым лудышмуру почеш кум пашалан туныктен: мураш, кушташ, сўаныш кошташ. Шке сўанжым веле алят тарва-тен ок керт. Икана ик ялыште «пондашан каче-влак» манмым колынам ыле. Тудат лач нунын полкышкак пура. Такшым утыж-дене орлаш ок шоно: кушташ-мураш веле огыл, пашаланат мастар.

Очий шочмеке, аваже, самырык ўдырамаш, ик жап аптыра-ненрак кошто. «Почкалтыш», — маньыч шочшыжым. Сай шо-мак огыл, пылышым пўчкеш. Варажым тунем шуо, «Почкал-тыш йымалан аныра йоча ок шоч», — манеш ыле. Тыгак лекте. Ик умыр кенеж кастене паша гыч толшо-влак кас кочкиш деч вара, каналтымыла, ялысе клубыш концерт ончаш шын-шын погынышт. Муралтат, кушталтат, мыскарам ыштат. Очият лекте. Лап шинчын, пўрдшў мардежла савырна, вийналт шогалеш, тўмыр йўкын тавалта. Ончышо-влак кынел шогалын, рўжге совым кырат. Вуйым савен чакнымыж годым тўрсыр кўвареш йолдаганже тўкныш, йолым шогалтен, комдык пурен возо. Ка-лык, уждымо-колдымо лийын, тугак совым кыра, ўжеш. Но Очий ыш лек. Ала кумылжо волыш, ала сырыш. «Кочамын куд-ло ий ончыч чонымо клубешыже тетла намысыш пурымем ок шу. Тек верысе тўвыра вуйлатыше «лулегыш» савырныже, орал-тын чоткыдылыкшым шке терген онча. Оралте чыта гын, юмы-лан тау, уке гын — шке лулегыжым погаш ямде лийже».

Эрлашын тўвыра пашалан вуйын шогышо оза, «пуренат ок ончал» манме деч аптыранен, клубыш ошкыльо. Пурымекыже, пырдыжым мушкындыж дене перкален ончыш. Пырнян йўкшў пудештме тўмырла «пук-пук» веле шокта.

— Пеш пенгыде йўкшў дене йонгалтеш гына, — мане. Кўва-рым тошкал-тошкал онча. Тавен шогылтмыж годым шўйшў авагаштан ик мучашыже волен каен, вуйлатышым мўшкыр тура темдал шындыш. Тошто клубат кермыч дене чонымо у культур пўртат омеш кончен, эмлыме верысе койкеш вуйлатышым пўрдалтарышт.

Учыремсола клуб петырныш — концертлан йордымө лие.
Клуб уке гын, Очий ойгыра, шонет? Ялыште шыжым вара сўанже молан? Сўанжат концерт гаяк вет. Южо сўанмарийым, кум-ныл суртыш пурен лекмекыже, конлайымачше сакалтен, кашкала шўдырен, лишыл суртыш, пыртак шўлалтыже манын, намиен шуат. Очийым веле мардеж ок йорыктө. ...А Шемьерыште теве кузе лийын. Ёдыр сурт гыч йўын-кочкын лекмеке, Очий уремыште муралтен колтыш:

Эке-моко, мадальым.
Эре иктым шональым.
Эре иктым шонымемдене
Пешак кугун чикталтым.

— Кө тыге ондален? — йодо арава чуриян, чолга ёдыр.
— Вордий Оля дене тушланат ыле, а тудыжым Пёкла Чорайыш шынден колтыш, — мане йошката капан, чевер вате.
Сўаным пөрт гыч пөртыш налын каят. Чонжым почын, чесым ёстембак поген, поро кумыл, яндар шонымаш дене сўан калыкым оза ёстелтөрыш ёжеш. Рашка чонан, ласка шўман марий ен!
Ик пөртыштө Очий адак туткарыш логале. Ок муралте гын, ала чылажат яжо лиеш ыле.

Пурла велкат тошкалшаш,
Шола велкат тошкалшаш.
Ончыкыжат кайышаш,
Шентекыжат кайышаш.
Ёдыр шинчаш пернышаш, —

манын гына шуктыш, чакнышыжла, мушкылтыш лаканыш пурен шинче.

Уремеш кодшо вате-влак Очийым йомдарышт.
— Огеш кой, куш пурен кайыш? — малдат.
«Лаканыш», — вашештынеже ыле сўанвате, но чытыш, ыш каласе.
— Йолашым вашталташ кайыш, — вара сўанвате мане.
Орѐен тудлан шольыжын йолашыжым чиктыш. Очий вуйым сакен ёрын шогышо ен огыл, пыч-пуч веле коеш. Самырык

Ўдыр ден ойырлышо вате-влакын чоныштым йўлалтен, тудо адакат муралта да чўчкалта.

А мом ышташ кодеш — клуб омсаш аварий деч вара көгөнум сакеныт гын? Такше окна гыч пураш лиеш. Но лўдыкшө тушто — лакан деч келге пөртйымал, кўварже ўшан огыл шол.

Мый такшым ялын лўмжым вашталтышым. Тек у клуб ыштымеш тудо Учыремсола лийын кодеш, уым ыштат гын, нигөм учыраш, таушташ да Тауштемсола у лўмым пуаш логалеш. Тудын марте Очий у йолашым ок чий, ик йодышым веле рашемдынеже: кушто эше черетан сўан?

Ик Оляй шонго качымарий манмашке шуктыш гын, вес Оляй ала шонгыжымат ок шўкал? Учыраш гын, учыраш!

Юмынвўд

Кажне озанлык, шошо ага паша пытымеке, Пеледыш пайремым эртар. Вот ик тыгай пайрем эрлашын Пөча, сангаж гыч пўжвўдым ўштын, «Мокмырым кушан шөраш?!» — шонен шинчылтын. А лач тиде жапыште пошкудо ял марий Иля пурен шогалын.

— Пайрем почеш кузе илет-шўлет? — ышталеш.

— Илем, почанам, куш пурет? Тый веселандыше эмым чўчалтарышыч, коеш, — манеш Пөча.

«Тиде руштшо енын умша тамже пытен докан. Мыскарам ыштен ончышаш», — манын шоналтыш Пөча, а йўаш шонен унала пурьшо Илялан йўкын тыге каласыш:

— Мыйын ик кленча уло. Ала изиш подылат? — тудо юмона шенгеч ик ате юмынвўдым лукто, ўстембак шындыш.

— Пагален сийлышылан отказаш ок лий, — куаныш Иля.

Пөча стаканеш темыш да шуялтыш.

— А шкеже? Кеч подыл пу.

— Ала-молан йўмө ок шу, — ыштале суртоза.

Иля нелын колтыш да кинде катышым шинчалеш тушкалтен пурльо. Икмняр жап эртымек, Пөча весым темен кучыктыш. Иля тудымат кумыктыш.

— Аракат пенгыде лийын, — мане.
Ындыже Пöчан чытыш күрльö — воштыл колтыш.
— Мом воштылат?
— Уремыште шорык пача ден каза тага тўкедылыт. Пеш онгай койытат, чытен шым керт, — шойышто Пöча.
Вара Пöча ате пундашеш кодшыжымат темыш да йодо:
— Ала тидыжымат колтет?
— Эй, Пöча, апшат деч кунам шўй утен, — мане, ыш шўкал.
Тауштен, мöнгыжö унала ўжö да лектын ошкыльо.
Уремыште Илян муро йўкшым колын, Пöча мўшкырым кучен, шинчавўд лекмеш воштыл шинчыш. «Умша тамже йöршын пытен, юмынвўд ден арака тамымат ок ойыро», — шоналтыш, адакат кугу йўкын воштыльо.
Лач тиде жапыште ватыже толын пурыш. Шкетын воштыл шинчыше марийжым ончалын, чылт öрмалгыш.
— Мом тынар воштылат? «Белый горячке» манмет толын керылте огыл чай? — йодо.
— Уке. Илялан арака шотеш ик кленча юмынвўдым йўктышым. Нимат пален ыш нал. Тауштен лектын кайыш.
— Кушеч нальыч? — тöрштыш ватыже.
— Юмога шенгеч.
— Тага муно налше Йöгорым сийлаш тушан шолтымо аракам шынденам ыльыс, окмак! Подылынат шыч ончо мо?
Нимом пелешташ öрын, шинчавўд лекмеш воштылшо мокмыран Пöча вуйжым сакыш, малаш вочмеш ыш нöлтал.

Ушыжо пурен

Ведатын пошкудо ўдыр марлан кайыш. Гармонь, тўмыр, муро йўк кечыгут ялыште йонгыш.
Кастене ўдырын ачаже самырык вате ден марий-шамычым почеш ужатыш.
Эрлашын у родым каче суртыш нангаяш күлеш. Тидлан илалше ден шонго-шамычым погышт. Ведатат тиде тўшкаш логале.

Кумышешын каче марий шке тукымжым, пошкудыжым у родыш кондыш. Ведатат у родо-влакым мӱнгыжӱ налын кондыш. Тыге сӱан пайрем кум-ныл кече шуйныш.

Эрлашын Ведат ватыж деч вуйым тӱрлаташ ик чукырым йодо. Но ватыже тыге веле мане:

— Ведат, ынде сита, кум кече пайремлышна. Тупрӱдет мучко пӱжвӱд йогымеш пашам ыште, шокшо чайым йӱ, чыла эрта.

«От пу гын, мый тыйым ӱрт лекмешкет лӱдыктем», — Ведат семынже шоналтыш.

Сурт сомылым пытарышат, пелашыже уныкаж дене коктын пошкудыш сӱаным лончылаш кайышт. Ведат авагаштасе кугу пудаш онган кандырам кылдыш да окна воктене шинче. Ватыжын толмыжым эскера.

Теве ватыже койылалтыш. Ведат писын пӱкеныш кӱзен шогале да кандыра онгым конлайымалан чиктыш, кандырам шӱша воктеч луктын, пинчакым шогале. Пӱкеным ӱрдыжкӱ шӱкалын, конлайымач сакалте.

Ватыже пурен шогале — тӱншӱ гай лие.

— Ведат, молан тыге ыштышыч, мо тыланет ыш сите? — мане да пӱрт гыч ӱрткышӱ лектын куржо. Вашке пошкудо ӱдырамаш дене толын пурышт. Тудыжо вигак тогдайыш: Ведат шинчажым кумен гынат, тудын шӱйыштыжӱ кандыра онго ок кой. Ведат ватым чуланыш нангаен, ужмыжым шижтарыш. Ведат йыр изи уныкаже пӱрдеш. Чулан гыч лекмекыже, ватыже Ведатым шӱкале. Тудыжо кок могырыш шагат йылме семын лӱнгалтеш. Ватыже йырже пӱрдаш тӱнгале, но ок пелеште. Ведат ватыжын кузежым-можым пален налмыжым шиже.

— Тый, шонго каза, мыйым молан тыге ӱрткыктышыч? — ватыже мане да салмавондо дене тупшо гыч кроп энден пуыш.

Ведат йолжо дене пӱкеным лишемдынеже, но йолжо ок шу. Пошкудо вате Ведат ватым пӱртӱнчык лукто да каласыш:

— Йолашыжым волто да чонет канымеш нуж дене поньыж, садак мучышлен ок керт.

Тудыжо пӱртыш пурыш да марийжым нӱлтен мучыштараш тӱчымӱ амал дене марийжын йолаш полдышыжым мучыштарыш. Ведатын йолаш кудашалте.

— Кандырам пүч, Тайрук, — Ведат ватыжым сөрвала.

— Чечас пүчкам, — тудыжо мане да, нужым пуртен, марий-жым лупшаш тўнале.

Ведат чумедылаш тўнале, лишке ок кондо. Кок ўдырамаш тўгө лектыч. Тувыр мушмо шорвондеш кужу вурган нуж вынь-ыкым ыштышт. Ындыже ватыже Ведатым тудын дене умбачынак почкалтараш тўнале.

Уныкажлан кочаже, векат, пеш онайын коеш.

— Кочай, тидыже мо кечылтеш? — тоя дене кылымде деч улыкыла тушкалтен йодо.

Пошкудо вате чытен ыш керт — воштыл колтыш да воштылынак мўнгыжў кайыш. А Ведат тугак кечен кодо.

— Урем дене эртыше чыла еным пуртем, тек тыйым, орадетым, ончен воштылыт. Метри Элексем кондем, патретым ыштыктем, ораде улметым шарналтен ончалашет. Иктыжым клуб омсаш пижыктем, — мане ватыже.

— Пожалсте, ик енымат кычкырен ит пурто, патретат ок кўл, мучыштаре. Ала-можо ушем нале. Тупела мыскара гына лекте. Кандырам пүч, Тайра, — сөрвала Ведат.

— Пүч веле, мушкындетым чумыртылаш тўналат, — мане ватыже.

— Огым, Юмо ончылно товатлем, — ватыжым сөрвала.

Ведатым ватыже юмончыл ваштареш савырале. Тудыжо, ни-мом ышташ ўрын, пачаш-пачаш товатлен ыреслымек, ватыже ўмбака ончале.

Пўчылген пытыше коварган, тарай гай чевер эрдан Ведатым ватыже тылеч вара гына пўчкын мучыштарыш.

Тылеч вара Ведат ватыжым ик ганат лўдыкташ тоштын огыл.

Эче кум

Эчем изиж годым изаже эре сырыкташ тўчен. Мом ойлен огыл, кузе лўмдылын огыл — тудо эре шыргыжалын да коранын каен. Икана «Эче кум» манын. «Кум» манмылан чот шы-

дешкымыж дене Эче шортын колтен да изаж ваштареш кредалаш пижын. А сыраш амалже тыгай лийын.

Эчен ачаж ден Мичук кумжо шудым пырля ямдыленыт. Ала кондымаште, ала пайлымаште келшыдымаш лектын. Подылмекше, кумжым шолдыра шомак дене ковыжен, вуйжо дене вурсен шинчен.

— Могай тиде кум! Кум тыгай лийман мо? Кумеш шотлен илышым тыгай тормылам,— малден.

Тылеч вара Эчен вуйыш «кум» манме мут осал шомак семын пурен шинчын, садлан «кум» манметым чытен кертын огыл. Варажым чыла йоча-шамыч кум манаш тунгалыныт. Вот тыге Эчелан «кум» пижын шинчын. Ёдыр налмекшат Кукмарий кундемыште изиже-кугужо «Эче кум» маныт. Тунем шуын. «Кум» манмеке, эре ласкан вашешта, порын ончалын кидым шуялта. Поро кумылан, мыскарам йӧратыше койдараш мутын келшыше савыртышыжым веле вуча.

Икана йолташыж дене отар гыч мӧнгыш пӧртылыныт. Чодыраш пуым ямдылаш кайыше Тошнер ял марийым вашлийыныт.

— Куэвонго лектын мо? — йодын марий.

— Лекташ тӱналын, — манын Эчен йолташыже.

— Пун тӱранат коедат мо?

— Пун тӱран деке ялыш каена гына, — манын Эче.

— Эче, тый денет мутланен мошташ ок лий, — манын марий да кидшым лупшалын эртен каен.

Мыскара мешакше эре пеленжак коштеш.

«Ик шыжым, — ойла Эче, — кас кочкиш годым пелашем дене «Эрла сӧсна поминкам ыштена» манын ойлен гына шинчышна. Эрдене лектын ончалым гын... Оралте ўмбалне шогертен ден олагорак тӱшкан погынен вучен шинчат. Кушеч шижныт? Ӧрат», — ыштале.

Икана Эче пошкудо Осып деке мутланаш каяш тарваныш. Онча: пӧртӧнчыл тошкалтыш воктене лавырген пытыше ожнысо рожын окса кия. Тудым нале, йылгыжмеш эрыктыш, нершовыч лукым кушкеде, сорта огаркым кӱсен гыч лукто (фокус ышташ кондыштын). Чыла тидым пырдыж шелшеш керын, пӧртыш пурыш.

Вольык сомылым төрлен пурымыж годым Осып вате тидым ужылдыш. Куржмыла, пörтыш пурыш.

— Авай, — шоктыш, — мемнан Осып молан мерча — ынде раш. Мемнан деке шүкен конденыт, — мане да аважым пörт коклаш нангайыш.

— Эче, адак мом шотеш кондышыч? — мане Осып да шыр-гыжале.

— Пурымекыштг, чыла радамлат, — мане.

Осып вате писын пурыш.

— Шүкен кондымым мый тўкалаш лўдам. Сортажат йўлышыла веле коеш. Вöдыр кувам кондаш гын?.. — мане.

— Кеч мо лийже, налам мо, Осып? — йодшын койо Эче.

— Шке палет, от лўд гын, нал, — мане тудыжо.

Эче Осып вате дене лектыч. Шелше гыч рожын оксам луктын нале да каласыш:

— Мый тидым, ял мучашке лектын, мардеж почеш колтем. Шуматкечын мончаш пураш, кочкышым нангаяш Эче мөнгыжö тольо. Мончаш олтышт. Нунын деке пошкудо ўдырамаш-шамыч мончаш пураш толеденыт. Пурен лекте. Выньык коклаш нужым кередыл кодыш.

Мончаште эн ончыч выньык дене поньыжаш пошкудо Лизук кўзыш. Перкалыш, перкалыш, вара, выньыкым кўвар ўмбақ кудалтен, монча гыч лектын куржо.

— Ну, Эче кум,— шокта монча ончылно йўкшö.

«Молан нужым кереден коденат?» манмылан тудыжо тыге мане:

— Нужын аярже капышкет пура гын, моло чер коран кая.

Вес шуматын адакат мөнгыжö тольо. Пакча шенгелныже, корем вес могурышто, Онтон ватат мончаш олтен. Тушто шкет илыше вате-шамыч погынен пурат. Монча деч вара изиш подылыт, мутланен шинчат. Эче кум мончаш олтымо кокла гычак эре тиде мончам эскера.

Лöкам, монча кўварым мушмо деч вара, монча шўлалтымеш, вате-шамыч пörтыш кайышт.

Эче кум, куржын миен, лöкамбалаң кок отыза йошкар пурысым йыгыш да мөнгешла тупым пўгыртыш.

Кум ўдырамаш, кў ўмбак вўдым кышкен-кышкен, лўкам-балне пўжалт шинча. Илышыште лийше онайым каласкален, воштыл-воштыл колтат.

— Ала-мо тургыжландара, шинчашат ок лий, — мане иктыже, вара, волен, тўгў лекте. Тудын почеш молыштат лектыч.

— Чыташ ок лий, ала кочкеш, ала йўлалта, — манеш весе. Кумытынат шудыш волен шинчыч. Йолым ончык шуен, кок кидешат энертен, капыштым ончыкыла мунчалтыктат. Ик жап тыге толашышт. Вара монча воктене пургед ыштыме кужу волакысе йўштў вўдыш поче-поче пурен шинчыч. Туштыжат ик верышге шинчен огыгг керт, чарныде тарваныльгг. Сандене волакысе вўд чыла могоырыш шыжалт велеш. Умбач ончымаште пуш дене ўчашыше спортсмен-шамычла веле койьгг, лач йўштылмў вургемышт гына уке. А Эче кум, чыла тидым решотка кокла тыч ончен, йўк деч посна чумедыл-чумедыл воштыл почанеш.

Эче кум мыскара мешакшым кызытат йомдарен огыл. Кўлеш годым воштылта, йўрдымў койышым воштылмо йўре пушкыл-пушкыл пуа.

ЭМ ГЫН, ЭМ

Йоча-влаклан вургемым чияш налаш Озан олаш кудальым. Кевыт гыч кевытыш пуреден, мо кўлешым ситышын наледышым. Тудо кечынак мўнгў пўртыльым. Эрлашын ватемын аваже унала тольо.

— Вене, «Озаныш миен коштыч» малдат. Мом вара пеш наледышыч? — йодо кугым.

— Йоча-влаклан йолчиемым, тувыр-йолашым, школ вургемым наледышым, — маньым. — Кум кленча динатурым нальым, — ешарышым. «Динатур» мутым колмекыже, кугымын шинчаже тунамак чолгыжалтыш.

— Чылажымат кўлешаным конденат. «Динатур кылмен черланыше еным сайын эмла» маныт, — ышталеш.

Шуматкечын мончаш олтышна. Пурен толна. Шонгат мончаш тарваныш.

— Вене, мыйын йолвундашем куэмалтмыла чучеш, могырат сўсаналтен колта, саде эметым, салмаш опталын, тошкал шичмеке, шотеш толеш дыр, чыла черетым кожен луктеш.

— Нангай, мыняр кўлеш, шич тошкалын, йолвундашетым гына ит когарте, — манам.

— Мый вўд йөре тошкал шинчам, — вашештыш.

Шонго мончаш кайыш. Шагат наре эртымеке, кудывечыште муралтыме йўк шоктыш. Мо тугай? Пайрем огыл. Могай ўдырамаш муралтен пура? Лектын ончалыым гын?.. Кугым монча, гыч муралтен-чўчкалтен толеш. Э-э-э, шонем, кузе сайын эмлалтын. Йолвундашыжым, векат, утыж дене пушкыдемден, садлан кōра тайналт колта.

— Ну, шонем, керат, шонго. Йолетат эмлалтын, могыретат лывырген, чонетат самырыкемын. Йышт пурен кайышым, шуко ыш эрте — кугыматпурыш.

— Кум вене гыч эн сайже тый улат. Могай сай эмым пуышыч. Лōкамбак кўзен, тошкал шичмеке, вик сайыш чучаш тўнале. Йолат коржмым чарныш, могырат пушкыдеме. Чырык шагат жапыште йолвундаш гыч вуй пундаш марте кўзыш, — мане.

Салмашкыже логалын ала уке — ом пале, но вес корно денеже шикшалтын — тиде раш.

Йōра, йолжо паремын, могыржо пушкыдемын, кумылжо нōлталтын. Эм гын, эмешак толжо, эм лийже.

Йōным муыныт

Ондроп дене Миклайын логарышт кошкен шолдырген. Пашам кўлын нигуштат огыт ыште, а йўмō шуэш.

— Айда кутырыш каена, мыйын ик онгай шонымаш уло, шотым муына, — мане Ондроп.

Ойлымо — ыштыме. Шкешт гаяк рожын логаран Пантелей дек миен пурышт. Кумытын нер йымак опталаш йōным кузе муаш лийме шотышто канашым тўналыч.

— Ик папке кўлеш, кагаз папкат йōра, ик тетрадь да ручка

лийышт, — ыштале Ондроп. — Шотеш толеш гын, ик мўшкыр гыч йўын лектына.

Кутыр марий чыла тидым кычал муо.

— Тый Овокля куван фамилийжым, лўмжым, ача лўмжым палет дыр? — йодо Пантелей деч.

— Палем: Алексеева Евдокия Ивановна, — каласыш.

— Аракаже уло?— адак йодо.

— Ончыгече веле шолтыш, — мане Овоклян пошкудыжо.

— Пеш сай. Жапыште толынна, — иктешлыш.

Папкым пелен налын, кумытын шкет ўдырамаш деке лектын ошкыльыч.

Овокля — иктаж кудло ияшрак ўдырамаш. Тўжвач ончымаште, эше самырыкын коеш. Изиш лиймеке, поче-поче тудын деке пурен шогальыч.

— Здрасче, — саламлалте Ондроп.

— Здравствуй, — вашештыш оза кува.

— Электротул мыняр йўлымым терген коштына, — мане Ондроп да, пўкеныш кўзен шогалын, счётчикым ончаш тўнале, вара пўкен гыч волыш да каласыш:

— Счётчикым кў шогалтен: шке але ен? Тыгай пашалан штрафым тўлашат логалеш.

Овоклян кўргыштыжў ала-мо йўнысырын чучын колтыш.

— Та-а-ак... Алексеева Евдокия Ивановна. Туге вет, — папкыжым ўстембалам почын пыштен, Ондроп возаш тўнале.

— Туге, туге, — мане лўдшў ўдырамаш да семынже шоналтыш: «Чарен шогалтыше Васюм каласем гын, тудлан сай оклий, ом каласе гын, мыйымат вуй гыч огыт ниялте. Мом ышташ, кузе лияш?»

— Ала шке шогалын? — мане Овокля.

— Шке шогалын... Шке шогалын... мо шонышыч... — воштылын каласыш Миклай.

Озакува Пантелей ўмбаке шинчажым кусарыш, полышым йодшыла ончале. Тудыжо вучен шогышо гай йыштак парняж дене логаржым пырлоп тўчен ончыктыш. Овокля мом ышташ кўлмым умылыш, кумылжат веселане.

— Шичса, йолымбалне ида шого, — малдыш.

Толшо-влак пўкеным налын верланышт. Овокля пурледаш погыш, ик кленча ош аракам луктын шындыш. Тудым шке киде темкален, кумытын тыманмеш йўын пытарышт, но ўстелтўр гыч лекташ шонышо иктат уке. — Тиде ганалан районыш ом колто, вес гана тыге ит ыште, — мане Ондроп.

— Тетла огымак, — ыштале озакува.

Пантелей Овоклям пўртўнчык ўжын лукто.

— Шолтымет уло гын, ик черпытым лук, штраф деч шулдын толеш, — мане.

— Луктам, луктам, ынышт тўлыктў веле, — мане.

Тиде атымат эркин-эркин ястарышт. Шке манмыштла, ик мўшкыр гыч опышт. Лектын кайымышт гоным папкыштымат Овокля деран монден кодышт.

Кок кече эртымеке, шкет ўдырамашым ондален кодымыштлан участковый милиционер чылаштым мут кучаш ўжыктен. Овокля деке тиде кечынак чын электрик толын.

Мужедше ужеш

Эче кугызан тўр ужын мужед моштымыж нерген увер тыге шарлыш. Пошкудо Оной ватын манеш-манешым шаркалаш мастар улмыжым саде кугыза ондакак пален. Кўлеш гын, ешаренат кертын. Коремеш вураңлыме презыжым кугыза кок менге наре торащ нангаен. Да сурт коремысе тыгыде пўнчерлаш йолыштен шынден. Ватет шке вольыкшым кум кече кычалын, муын огыл, ўшаным йомдарышет шке ойгыжым Эче кугызалан почын пуа.

— Пўртыш пуро, картым кышкен ончена, — манеш суртоза.

Коктын почела пўртыш пурат. Комод гыч карт тўшкам луктын, кышкаш тўналеш:

— Кугун ит ойгыро. Йўршышжак йомын огыл, кызыт ял деч тораште, коремыште пўтырналт шогалын. Колен огыл, илышак. Оной ватын чонжо пыртак лушкыш. Тауштен, кычалаш лектын кайыш. Ик коремым кышкырен-кышкырен шерын лекте,

вара — кокымшым, кумшым... Уке. Пүжалтше, нойышо вате изишлан каналташ шудыш волен шинче. Пылышыжлан умбалне презе йүкла шоктыш. Шовычшым руден колтыш. Презе йүк! Чынак, презе йүк! «Милка, Милка», — кычкырен, шовыч киданак йүк шоктымо вельш куржаш тўнале.

Презыжат, озажым пален, пачаш-пачаш ломыжале. Оной вате, куржын миен, шўйжў гыч ондале, куанымыж дене шинчавўдшат лекте. Мўнгыштў кажне енлан Эче кугыза нерген каласкалыш. Шонго ўмбақ ўдырамаш-шамыч ындыже йўршын вес шиича дене ончалыч. Тудын чапше, мастарлыкше пошкудо ялышкат шарлыш.

Ола гыч кенез тургым пашалан ўдыр-шамычым ялыш колтеныт. Кум ўдыр Эче кугыза деран шогалыч. Пўсў пылышан кугыза ўдыр-шамычын мутланымыштым колыштын, шканже кўлешаным вуешыже шынгарен.

Пошкудо ял гыч ик ўдырамашын шолтымо аракажым шолыштыныт. Кузе огыт шолышт, кунам озавате под воктенак мален колтен. Йўра але шкенжым нумал каен огытыл. Тудат Эче кугыза деч польш йодаш толын. Тиде ўдырамашлан лўмынак ўдыр-шамыч ончылно мужед пуыш.

— Аракатым йўдым нумал каеныгг. Тендан ял марияк шолыштын. Аракатшым от му, но енже лектеш. Эскере, кў йўшў коштеш, тудо шолыштын.

Чорой Павыл кум кече шке оксаж дене йўын кошто гынат, аракам йомдарыше тудым шолыштшо енлан шотлыш.

Ўдыр-шамычат мужед пуаш йодыч. Шонго келшыш.
Картым шарен оптен, Катялан ончаш тўнале:

— Тый ялеш шочын-кушкынат. Ача-ават уло. Эн кугу йочашт тый улат.

Ўдыр шинчам каралтыш.

— Ушкалда, шорыкда уло. Но ала-мо йонылыш лийын каен, шўшкылыныт, векат, вўр коеш.

— Шукерте огыл мўнгў миен тольым, тыгай нимат лийын огыл!

— Ўдырем, сайын шоналте. Мыйын карт ик ганат ондален огыл, — ок чакне шонго.

— Э-э-э, шонен муым, икече, мөнгө мийымекем, ачий ик чывым руале, — ойла.

— Ачат колышо чывым руалын огыл вет, вүржө йоген чай, — ылыже кугыза, — тендан суртышто шукерте огыл ик ен черланен, но кызыт тазанын.

— Авамлан операцийым ыштеныт, кызыт эркын коштеш.

— Ончыкылыкым пален кертыда мо? — йодо Майруш.

— Молан ок лий, карт чыла кертеш, — мане да семынже шыргыжале. — Шич ваштарешем, шинчатым пыч ыштыде, үмбакем ончо, вует яндар лийже, ушет тиде пөртешак кодшо. Пашам кызытсе верыштак ышташ тўналат. Вашке күкшө капан шемалгырак рвезе дене палыме лият.

Майрушын шинчаже чолгыжалтыш, кумылжат нөлталте. Йолташыже-влакат Эче кугызан пондаш лонгасе умшашкыже тўткын ончен шинчат.

— Сапондо ден игыжым кепшылтыме семынак, пырля илаш тўналыда. Но...

Майрук чурк лие.

— Но... марлан лекде, мўшкыран лият.

— Вара мыланем мөнгыш миен пурыман огыл.

— Тиде каче дене йыгыр азам, кок эргым, ыштет.

— Кугызай, тыгак коеш мо? — лўдын Майруш.

— Тыгак. Пўрымаш деч кугун торлаш ок лий. Чыталте, умбакыже ончена. Качет ала салтаклан кая, ала чурмаш логалеш, казна пөрт коеш.

— Мыйым вараже оккудалте?

— Тудын деч уверым от нал, варажым шке толын лектеш. Ой, ўдырем, ит ойгыро. Тендан сўан лиеш, кузыкан гынат — сўан, мариетын суртышто илаш тўналыда.

Мужед чарнымеке, ўдыр-влак кас модмашке кайышт.

— Кугыза, молан тынар чиялтышыч? Сулык дечат от лўд мо? — мане куваже.

— Сынже мотор, капкылже пөрден лукмо гай. Кеч-могай качат келшаш тореш ок лий. Шкенжым шот дене кучыжо, чапшым аралыже, шала ынже колто, тунам йыгыр азам ок ыште. Изиш шекланен илыже, — мане Эче кугыза.

Лесник Когой

Лесниклан ыштыше Ёлсола марий Миклай паренге шындыме жапыште отпускыш лекте. Ватыжын шольыжо Когой, курскажын лесник вургемжым йодде чиен, Мокмыр Йыван дек ошкыльо. Лесник вургеман Когойым ужын, Йыван öрын шогале.

— Имньым кычке, Памашсолаш каена. Онгай шонымаш вуйыш толын пурыш. Тыят тореш от лий, шонем, — мане Когой.

— Мо тугай? Ала имньым кычкен шогылтмо акшымат ок шого? — йодо Йыван.

— Ит юватыл. Корнышто чыла радамлен пуэм,— вашкыкта Когой.

Икмыняр жап гыч Йыван имньым кычкен кудал тольо.

Игече моткоч ояр. Каваште ик пыл лапчыкат ок кой. Мардежат уке. Пасушто йырым-йыр трактор йук шергылтеш. Калык паренгым пеш виян шында. Пакчаштат имне дене шындышевлак койыт. Тыгай тургым паша жапыште нöлталтше кумылан кок албаста пöръен корно дене кудалеш. Ял гыч кудал лекмеке, Когой мутым лукто:

— Мый лесник лиям, тый — кучер. Умылышыч? Ен-шамычлан пулан чодырам пуэдаш туналам. Тыйын пашат тыгай: мый мом каласем, тудым гына ыште. Ончык пураш — ни-ни. Шофёр-шамыч манмыла, бакышкет тичак ит опто. Шунгалтат гын, калыкын чыла ушан йомеш.

— Тöчен ончем, — мане Йыван.

— Тöчен ончем... — онара Когой. — Мемнан молан толмынам шижын налыт гын, кырат-кырат да, кидге-йолге пидын, орваш пыштен «ужатен» колтат.

Вашке Памашсолаш толын шуыч. Ик капка ончылан удырамаш-шамыч погынен шогалыныт да манеш-манешым тун гыч вож гыч лончылат. Ялыште тугай койыш: сун жапым муыт. Кö кузе куштен, кузе мурен, кон койышыжо пижын, кон уке, вате ден марий кокламат — чыла тöрлат, эсогыл орьенымат öрдыжеш огыт кодо.

— Здрасте, — ыштале Когой. — Мутланеда?

— Шогылтына, — маныт ўдырамаш-шамыч.

— Лесник вашталтын, ужат, — манеш Сапан Орик.

— Миклайжым молан луктыныт? — йодеш весыже.

— Тудо отпускышто. Олмышкыжо ик тылзылан мыйым шогалтышт. Лүмем мыйын Григорий Самсоныч. Лесничий шкежак тольо. «Кошкышо, пеле кошкышо пушенгеш, тамгам перкален, ең-шамычлан пуэдена», — мане. — Көлан пу күлеш, спискым ышташ күштыш. Кажне ялыште пум пешак шукын йодыт, ала-көлан пуэден ситараш, — ышталеш Когой.

— Сайын койшылан сайракшым пуэт, — мане Йыван.

— Самогонын, чодыраже пеш шергак огыл дыр? — йодешкет илыше шонго Марпа кува.

— Самогонын огыл, а Сам-со-ныч, — йүкшым кугемден төрлатыш Когой.

Кажне ең сай чодырам налнеже, садлан лесникым мөнгыжө ўжын, унам ыштынеже. Сўан деч вара кажне еңын гаяк аракаже утен кодын. Когой, көм спискыш пуртен, тудын деч аракам налын: ошымат, шолтымымат, динатуратымат шўкалын огыл. Списке шуйнымо семын орваште ате утыр погынен. Төрыш шынден, шунашат төченыт. Когой изиш подылын, а Йыван «Мый рульышто улам, мылам ок лий» маншын койын. Ял мучко коштын, ең-влакым спискыш пуртен, ятыр атым погышт.

— Тамга перкалалаш чодыраш кудалына, тушто мастер вуча, эрла эрдене номер налалаш чодыраш миеда, — мане Когой.

Икте-весыштым ончалын, чодыра велке кудал колтышт. Чодыраш пурен гына шуыч — пайремлаш тўналыч. Ондален налме аракам туге лөкен шындышт — коктынат ушыштым йомдарышт. Самырык имным, шупшкеден агыртарен, вес корныш луктыч. Коктынат орва гыч лектын возыч. Имне Корамасыш миен лектын. Ял мучаште илыше Сидыр Вөдыр имным кудывечышкыже пуртен шогалтен. Озам вучен шуктен огылат, имныж дене парентым шындаш тўналыт. Кок кече парентым шындыт. Аракалан кевытыш куржталаш күлын огыл, орваштак лийын. Могай күлеш, тугай уло, мыняр шонет, тунар йў.

Эрлашын Памашсола ең-влак номер налалаш чодыраш ош-

кылыныт. Чодыра тўрыш пурымекак, Лапка Онисан пийже пўкшерме ора шенгеч лесник картузым пурын лектын. Ен-влак шижыч: нуным кок самырык марий чиялтен коден.

Албаста пөръен-шамыч помыжалтыныт — кушто улмыштым пален огытыл. Милиционер пурен шогалмеке гына, айныктарыме верыш логалмыштым паленыт.

Айныктарыме верыште лиймылан да озанлык имньым пашаште кучылтмылан оксам тўлымеке, мокмырышт чылт шөрлен. А Когойжо шканже вес тўняш кайымеш ситыше лўмым нале: Лесник Когой.

Йўшө енын ыштышым пият ок коч

Ондак аракам пайремлан веле изишак подылыныт, тўрлө пайремжымат шот дене эртареныт. Пошкудын унажым ўжын конденыт. Тудын унажым пошкудыжо, тукымжо нангаеныт. Шонго ден илалше вате-марий тўшкаш самырык-влак ушнен огытыл.

А кызыт? Пайремжат пайрем гай огыл. Такшым ялыште кажне кечын изирак пайрем: могай-гынат лукушто муро йонгалтеш але каргашыме шокта. Амал лектынак шога: чывым руалат — чарка, тагам йыгалтет — кленча, презым шўшкылат — черпыт. Сөсна нерген ойлыманат огыл. Ноябрь мучко сөсна кычкырыме да йўшө-влакын мурьшт веле йонгалтеш. Южо ен тиде пашамак веле ышта. А шкет ўдырамаш кушко пура — пөръенлан энгертыде ок керт. Пөръенат южо сомылым шкетын ок ворандаре — йолташыжым але пошкудыжым кычкыралеш.

Шукыж годым тыгай пашалан мемнан ялыште Немелям ўжыт. Тудын моштыдымо пашажат уке гаяк: окна, омса янакым шын-да, вўдварам тўнда, сурткайыкым руалеш, вольыкым шўшкы-леш. Чаркаланат макым ок пу.

Икана Васлий пошкудем, сөсна нереш онгым пўтыралаш манын, аракам шолташ ямдылалте. Икмыняр жап эртымеке, ватыже каласыш:

— Васлий, тый аракам шолташ тўнал, мый кевытыш киндылан миен толам.

Суртоза, ик ведра руашым оптен луктын, кудысо подыш оптале да вес ведралан пўртыш ошкыльо. Оптен лукто, онча: кудо омса виш, ушкалын шентел ужашыже веле коеш. Ушкалым лукташ тўча, тўкыжым кучен шупшеш. Вольык вуйжым огешат нўлтал. Под пундаште нулен пытарымеке гына, вуйжым нўлталын, Васлийын шинчашкыже «Адак кондо» маншыла ончале. Шўкедыл перкален, Васлий поктен луктын керте. Ведраш ончале — ведра яра. Шорык тўшка чыла йўын пытарен. Ватыжын толын пурымыж годым эрдыжым пералтен шога ыле.

— Мо лийыч? — йодо пелашыже.

— Туткар лийын кайыш: ушкал ден шорык йўын пытарышт. Кудо омсажым кўргышкыла почманым ом ыште гынат, тыгай экшык ок лий ыле, — шкенжым шылтален нале.

Икмыняр жап гыч кудывечыште ушкал йўк шоктыш. Вате ден марий куржын лектыч. Магырымылат, ломыжмылат ок шокто, нигунам колдымо ала-могай йўкым луктеш.

— Курж, пошкудо Майрукым кычкыралын тол, ала тудо мом ышташ кўлмым пала, — мане Ана.

Пошкудо тольо, кузе лиймым радамлышт.

— Сайынак ончалза, ушкалда руштын, муралтен гына шога, лўдшаш уке, — мане Майрук.

Эрдене вольыкым кўтўш ужатат. Васлийын ушкалже, вуйым сакен, эркын ошкылеш.

— Ушкалын мокмыр, витне, — манеш Васлий.

— Шорык тўшкатым молан от лук? — йодо Майрук.

— Нуно кынел огыгг керт, айнен огытыл, векат, чумедылыт, пўрдалыт, тек кас марте почаныт.

Сўсна нереш пўтыралаш адак аракалан руашым шуктышт. Тиде гана ниногоай мешанчык ыш лий — Васлий шолтен нале. Сўсна нереш онгым пижыкташ Немелям кычкырале.

— Васлий, кид ынже чытыре, сўсна йўк пылышым пўчмў деч айда ик стакан гыч пелтена, — мане Немеля.

Икте гыч подылыч. Ик стакан почеш йолташ весым йодаш тўнале. Вара кумшым кылток нельыч. Тыге атыште кочывўдым

пундаш марте волтышт. Муралтен-шүшкалтен, лүнген-тайныштын, сөсна нереш пүтыралаш лектыч. Васлий помыжалте — кўварвалне мален кия, Немеля уке, мөнгыжө каен, векат. Ватыж дене кас пашалан пижыч: ўдырамаш ушкалым лүшта, Васлий сөсналан кочкаш нангайыш. Вүташ пурыш, шинчам каралтыш: сөснан ўлыл тўрвеш гына онгым пүтыралыныт. Ватыжлан нимат ыш каласе. «Эрла тиде экшыкым Немеля дене тёрлена», — шоналтыш.

Эрлашын ватыжын пашаш кайымеке, Васлий вигак Немеля деке чымыктыш.

— Тый сөснам молан тыге каргенат? — йодо Васлий.

— Мо лийын?

— Айда, ончал.

Вүташ пурымеке, Немеля шинчажым пашкартыш:

— Кум, мый сөсна йолым кучен кийышым.

— Мыят кок йолжым кормыжтен шогышым.

— Тыят огыл, мыят огыл, а кө вара тиде онгыжым пүтыралын? — йодо Немеля.

— Наверне, ватет.

— Ўдырамаш ты пашам ыштен ок мошто, — мане Васлий.

— Эй, ойлет вет, тенийсе ўдырамаш чыла мошта. Ончо: Онтон ден ватыже мончам коктын чоңышт. Ватыже Онтон семынак локшинчеш, коктын пужарат, умбач отат пале: кудыжо Онтон, кудыжо ватыже, коктынат пөрьен йолашан шогат. Аракамат тёр колтат, — малда Немеля. — Сөсна нереш онгым сакалташ нунылан пустяк веле. Чечас полдыш нерешыже вес онгым пүтыралына.

— Кокыт сөралын ок кой, — торешлана Васлий.

— Вет фельдшер тыге каласен ыле: кок онган сөсна көргеш сөсан ок пошо, вашке орда, — ыштале Немеля.

Сөснан полдыш нерешыже вес онгым сакалтышт.

— Вот ынде сөснатым кеч сўаныш нангай — туге моторын коеш, — өрдыж гыч ончен каласыш Немеля.

Кечываллан паша гыч толмек, Васлийын ватыже сөснам ужо: ала воштылаш, ала шорташ.

— Молан сөснам енын укежым ыштен шогалтенда? — йодо.

— Ветфельдшерын ой-канашыж почет ыштышна, — мане Немеля.

— Тау, эше тудыжо толын огыл. Те, кум арака печке, кок пылышешат алгам сакеда ыле, докан. Ынде сӧснам коремыш шаршудо кочкаш лукташат намыс, — чуч ок шорт Ана. — Вет фельдшерже тендан гаяк рожын логаран вет. Немеля, тыланет йолташ семын уремыште йомын коштмыжым ойлен огыл мо?

— Колалтын огыл.

— Тугеже колышт. Пычкемыш шыже йӱдым уремеш йомын. Кидшым шуйкален, иктаж окна логалеш манын, шуко жап аныргыл коштын. Пиалешыже окна яндам верештын. Яндам пералтен, йодын: «Ойлыза, пожалуйста, мый могай ялыште улам?» «Шӱэшет кӧршӧк кучемым чиктем гын, палет!» — пелештен ватыже.

«Йӱшӧ енын ыштышыжым эсогыл пий ок коч», — манын тошто ен

Шке ыштыме ер

Мемнан марий кундемешна, корем-шамычым пӱялен, шуко ерым ыштышт. Ятыр озанлык, тыгай ерласе вӱдым шот дене кучылтын, ий еда шагал огыл пайдам налеш. Игече кукшо шогымо годым ӱдымӧ шудым вӱдыжтарат. Ужар шудым кочкын, ушкал шӧр лектышым кугемда. Солен коштымеке, теле гочлан ситыше шапашым ямдылат. Вӱдым шыжыктен, тамле пакчасаскам ончен куштат. Олаште илыше-шамычлан витаминлан поян свежа киярым, помидорым, ковыштам жапыште намят. Чыла тидыже шотан озанлыклаште ышталтеш.

Мемнан ял воктенат, Пӧча коремеш, тыгай пӱям пӱялышт. Тыгыде коремла дене волен йогышо шошо вӱд пӱям темен шындыш. Могай кугу ер! Ончен куанет. Пӱя йырже пасулаш кӱртньӧ пуч-влакым опышт.

— Марий Элыште — тиде ерын воштончыш семын чолгыж-

шо кумдыкшо эн лопка. Ер вўдым кучылтын, пеш кугу пайдам налаш лиеш, — мане толшо папкан ең

Тудын ой дене чылан кўнышт докан. Южышт вуйыштым савалтышт, икмынярынже «Да-да» малдышт. Но мемнан денетиде вўд дене пайдаланаш тептерышт ыш сите. Чын, ик кенезым шыжыкташ тўчышт. Ала кўлын пижын огытыл, ала мастарлыкышт ситен огыл — паша кўйын ыш лек. Ынде мыняр ий пуч-влак мланде йымалне арам кият. Пасу дене эртен кайыме годым шыжыкташ тўжвак лукмо пучла мучаште мардеж шўшка, урмыжеш. Пуйто «Арам шўйын киена» манын, нуно ойгырымышт дене йўкын мўгырен шортыт.

Озанлыкысе ең-шамыч тиде пўя деч вес семын пайдам налаш ойым пидыч. Келшыме — ыштыме. Колигым, машина дене конден, ерыш икмыняр гана кышкалыч. Пуш дене пурен, коллан комбикормам пукшаш тўналыч. Тудыжат кол умшаш чылажак ыш логал. «Шыжым колым шкенан-влаклан шулдо ак дене ужалена, утыжым Волжскыш нангаена, тек олесе-влакат мемнан карпнам авызлат» манын, погынымаште йўклыш. Тунамак кол кучаш кандаш еңан бригадым чумырышт.

Шыже шуо. Кол кучаш тўналыч. Ужалыме амалжат лие. Кучымо годымак кленчала, черпытла өрдыжкө ужаташ тўналыч. Касвелеш, ныйлола коштын, шунгалтын, йошкынышто илыше янлык гай веле койыт. «Ик гана удыралтын да тачеш сита», — мане бригадир шот Арпик. Шөрөкам шупшыт — пеш нелын лектеш. Шуко кол лектеш шонен, кумылжат нөлталте. Шупшын луктыч... йошкынеш варналт пытыше Макара, бригадын ик членже кия. Тўрлө семын шўлыктен, укшинчыктен, пыкше ылыжтышт. Эрлашын «тынеш» пурышетлан у фамилийым тушкалтышт: Макарашвили. Молан грузин фамилий? Пуэм ыле кугу колын лўмжө гыч шочшым: Карпов але Щукин, изи колын лумжө гыч лекшат йөра ыле: Пескарик але Усачёв.

Кол кучымым чарнышт — шотым ышт му. Йўштө кече толмо деч ончыч вўдым йоктарен луктыч. Тунам пөръенже, ўдырамашыже пулвуй даныт йошкынан вўдым келын, мешакеш колым погышт. Кажне ешлан шер теммеш кочкаш ситыш.

Шке ыштыме ер озанлыкым роскотыш веле пуртыш. Эсо-

гыл колигым налме акшымат ыш суло, а молыжым ойлыманат огыл.

Но ик пайдаже акдыме: Кукмарий кундемьште ер уке ыле. Кызыт изижге-кугужге йўштылаш коштыт. Кечыгут ер ўмбалне йоча-влакын юарлыме йўкышт йонгалтеш. Йочажат, шонгыжат энырвоштыр дене шинчылтыт. Вес пайдаже: паша гыч толшо ең ереш мушкылтын, юалге яндар южышто ласкан каналтен кертеш.

Ўчө

Придон шке Чопан ватыжын шочмо ялыш, Куршымбак, пайрем кечын унала кайыш. Шуэнрак миет гын, унам эре шокшын вашлийыт. Кызытат тыгак лие.

— Майрук молан ыш тол? — йодо аваже.

— «Тиде гана шкетын миен тол» манын ойлыш, — вашештыш вене марий.

Унам сайынак ончат. Родо-тукымжо, пошкудо-влакше Чопаным тавален налын каят. Тыге тудо, кок йўд мален, уна лие. Южо унаже кум йўдат мален ила. Тыгай унам озавате ял мучашке шумеш ужатен лектеш. Унаже шенгекше ончал колта гын, «Адак шенгекет ончет мо?» мангычат шокта.

Чопан мөнгыжө ала йолын ошкылаш өрканымыжлан, ала вес амаллан көра пошкудо пөрт гыч ялышкыже телефон дене йынгыртыш:

— Чопан кенета колен колтыш, машина дене толза, капшым нангайыза.

Тыгай ойган уверым колмеке, ўдырамаш, шортын-шортын, машинам кычалаш лектын куржо. Лач тиде жапыште Чопанын Колюш шольбыжо кечываллан мөнгыжө машина дене кудал толын. Енгаж дене коктын нуно вигак Чопанын капшым кондаш лектын кудальыч.

Шинчавўд дене мушкылтшо шўрган Чопан вате шочмо суртышкыжо ушдымо гай куржын пурыш.

— Авай, кузе колыш? Кушто кия? — йодо.
— Кө колен? Мо лийынат? Ушет каен мо? — мане аваже.
— Чопанем! Чопанем! — манын, мўгыралтен шортын колтыш.
— Лыплане, вене колен огыл, тыйым ондаленыт, — пелеш-
тыш аваже, — Кармоным аршын кутыш шуен, шукерте огыл
окна ончыч шоктен эртен кайыш.

Озавате ўдыржым ўстелтөрыш пуртен шындыш, коктын
мутланаш тўналыч. Ўдырамаш-влакын мут кутышым висаш
ок лий. Шомак эре умбак шуйна. Шижынат ыштг шукто —
шагатат эртен кайыш.

— Авай, йөра, тау. Ме кудалына. Опкылаш өрканен да шке
йынгыртен докан. Ан гыч коймеш лөкыжө, нойымешкыже
сөпкыжө, — мане.

Чопан, машина толмым ужын, шылын шинчын, а пөртыш
пурымек, йышт күзен, кузовеш шуйнен возын.

Ўлсолаш кудал толыч. Коктынат пөртышкыштг пурен кай-
ышт. Чопан машина гыч волыш, шылше гай йыр ончыштын,
шенгел омса гыч кудывечышке пурыш да вўтамбак күзен возо.

Чопан вате чывиге пукшаш сарайыш пурыш, пылышыжлан
вўтамбалне нер коргыктымo йүк солныш.

Тошкалтыш дене күзен ончыш — марийже мален кия.

— Чопан, тый улат мо? — йодо өрмалгыше ватыже.

— Мый улде, могай марий енын вўтамбак күзен возеш, —
мане Чопан.

— Кузе, мо дене толыч? — йодо.

— Вертолёт дене. Озангыште Азъял кутор марий чонешты-
лаш тунемеш. Куршамбал ўмбач эртымьж годым кид дене луп-
шкедылым. Мыйым палыш, кандыра тошкалтышым кудалтыш.
Шкенап пакча шенгелан волтен кодыш. От ўшане гын, Кол
Когой деч йод, — каласыш Чопан.

— Кол Когой дене коктын икгай чужган улыда, — мане ва-
тыже да шоналтыш: «Тыгай кочо ойгандарыше мыскаратлан
иктаж гана ўчим шуктем».

Ўлсола вате-шамыч, тўшкан погынен, модо погаш Товар
Лодак мogyрыш кайышт. Чодыраште емыж ий еда гаяк лын
шочеш. Сандене чыланат атыштым вашке темышт. Мөнгыш-

кыштат ондакак пörтыльыч. Чопанын ватыже гына суртышкы-жо толын ыш пуру. Марийже вучен шуктыдеак пырля кайыше Метри Зина деке ошкыльо.

— Мемнан Майрук аваж деке пурен кодо огыл дыр? — йодо.

— Эх, Чопан изай, ала еным поген кает, ала ончыч шкетын миен толат. Майрук чодыраш йомын кодо. Кечывал марте поген ситарышна, ойлен келшыме верыш погынышна, а Майрук ыш лек. Кычкыренат ончышна, кычалынат савырнышна — уке. Ала йомын кодын, ала вүд мушмо дене лийше вынемыш пурен каен. Öрын шогышна-шогышна да мөнгö толна, — мане Зина.

— Мемнан ушкалымат лүштö, — мане да велосипедыш шинчын лектын кудале. Майрук, шыргыжалын, конга шенгеч лекте, модо ведражым налын, мөнгыжö ошкыльо.

Чодыраште пычкемыш марте, йүкшö оралгымеш кычкырен, Майрукшым кычал кошто. Вуйышкыжо түрлö күлдымаш толын пура. «Йöратыме пелашем деч посна кузе шкетын илаш тўналам», — семынже шона. «Эх, Майрукем, Майрукем», — йöсын пелештыш да кугу йүкын шортын колтыш.

Вуйым сакен, мөнгыжö кудал тольо. Онча: окнаште тул волгалтеш. Куржын пурыш, шинчажлан ок ўшане — Майрукшо пöрт покшелне шога. Пелашыж деке миен, шүм пеленже öнда-ле, вүдыжгö шинчаж дене ончалын, тыге мане:

— Тетла тыгай ойган, шинчавүдым йоктарыше мыскарам нигунам ом ыште.

Лиеш мо тыгайым проститлаш?

Нина ден Оля йочашт годым пырля модын куржталыныт. Кузе от мод, вет пошкудо ўдыр улыт. Олян вич ияш улмыж годым ачаж ден аваже Кубаньыш илаш кайышт. Тиде ийынак Нина ача деч посна кодо — олымым прессоватлыме годым йонылыш паша лийын каен. Аваж дене коктын илышт. Аважым марлан налаш йодшо лие гынат, вееылан ыш лек. «Ачажым алмаштен садак огыт керт», — шоналтыш, витне. Нина шко-

лыш куржтале. Кугурак лиймекеже, аважлан полшаш урок деч вара фермыш кошто. Тыге жап шижде эртыш. Вашке изи ўдыр гыч пўрден лукмо гай мотор капкылан ўдыр лийын шогале. Шуко каче, келшаш шонен, кидым шуен. Нина койышланен, кадыргылын, шўкалын огыла, «Але жап шуын огыл» веле манын.

Шара шинчаже ўрдыж каче-шамычымат шке декыже шупшын. Но тудлан ялысе рвезе, Петя, келшен.

Икана, дискотеке деч вара, Петя ужатен кайыме нерген мутым луктын. Нина тореш лийын огыл. Лач ты кастене Петя шке йўратымыж нерген чонжым почын.

Ўдыр шўмлан шокшын чучын гынат, шке чон шижмашыжым палдараш тоштын огыл. «Рвезым уло шўм-чонжо дене йўратем» манын, пачаш-пачаш ойлен огыл гынат, Петя шинчашкыже ончалме денак шижын. Шинчаже мут деч посна тидын нерген раш каласен.

Нина шкенжым чаткан кучен, шала койышан ўдыр-влаклатнат кертмыж семын канашым пуаш тыршен. Тыге нуно идалык утла келшышт. Кўранышыже кўраненыт, но шукынжо пиалым гына тыланеныт. Ончыкыжымат сай лиеш ыле докан. Но...

Кенгежым Нина деке Оля йолташ ўдыржў уналыкеш толын лекте. Тылеч вара Петян койышыжо эркин-эркин вашталташ тўнале. Нина тудым шиже гынат, нимат ыш ойло. Тылзе гыч Оля ден Петя Кубаньш лектын кудалыч. Ойгыжым енлан ыш ончыкто гынат, Нина чот ойгырыш. Шинчавўдымат шагал огыл йоктарыш.

Ава чон шижын, но сусыр шўмым эше чот эмгаташ огыл манын, ўдыржылан нимом каласен огыл.

Ўдыр тылеч вара уремышкат лекмым чарныш, тунемаш пураш ямдылалташ тўнале. Университетыш пураш экзаменым сайын кучымек, студент ешыш ушныш. Тошто тан мондалташ тўнале.

Икмыняр жап эртымеке, Петя Кубань гыч мўнгыжў пўртыльў. Куштылго койышан Оля тудым казак дене вашталтен. Рвезе, очыни, йонылыш лиймыжым «пожар деч вара» иже умылен — тидым шке гына пала. «Проститле» манын, ик гана огыл Нина деке миен. Но...

Чонеш тыгай кочо ойгым кодымеке, Нина тудым проститлен кертеш мо? Ала йолташыже-влак коклаште илен, чыла тидым омо семын гына шарнаш тўналеш?

А те, самырык йолташ-влак, кузе шонеда, Нина Петям проститлышаш мо?

Кўчык мыскара-влак

Шўргыял пасушто паренгым луктын пытарымеке, Аркадий йолташыже-влакым уналыкеш мўнгыжў нангайыш. Шенгел пўртеш окнам ыштен шуктен огыл, садлан пўрткўргым лампычке гына волгалтара. Миклайын салма вуйжо тул волгыдо дене чолгыжеш.

— Окна деч посна кече лекме, шичме велымат палаш оклий, — манеш Максим.

Чаравует лач кече лекме велне шинчен.

— Восток тиде велне, ончыза: кече лекмыжат коеш, — мане Аркадийын эргыже.

* * *

Йогырын ватыже черле. Ватыже колен колта манын, тойышо ен-влакым сийлаш кум гана аракам шолтыш. Кум ганажат ватыж дене коктынак йўын пытарышт.

* * *

— Колюш, Анна кокат деч ик булкам кўсын налын тол, — мане аваже.

Кондымыжо годым пел булкажым Колюш корныштак кочкын. Икмыняр кече гыч кокажлан пўртылаш аваже тудлан уэш булкам кучыктен пуа. Колюш нангайышыжла адакат пелыжым кочкеш.

— Молан пел булкам гына кондышыч? — йодеш кокаже.

— Мый мўнгышкат пелым веле намийышым, — мане эрге. Кокаже тетла нимом ыш ойло, шыргыжале гына.

— Тулаче, тый пешак мутланаш йӧратыше ен улат. Шешке пелештыде коштеш. Ёдырет йӧршын тый гает шочын огыл.

— Тудо ялтак ачаж гаяк лийын, мутланыше огыл. Изи ёдырем — йылме пазар.

— Мыланна пуышаш ёдыретшым мутланаш йӧратыше вес марий дене ыштем ыле.

— Эй, сват, ик корно дене толыт гынат, тӱрлӧ лийыт.

* * *

Шуко ёдырым, сӱаныш коштын, мурен-куштен кондаш полшышым.

— Шешке, мыняр ияш марлан толыч? — йодам ыле.

— Иктыже «латшым ий шуэш», весыже «латшым ияш», кумшыжо «латкандаш ияш» малдат ыле. Илен толна гын... йочашт шагал гынат, мый дечем ончыч пенсийыш лектыч.

* * *

«Павыл изай, пондаш пырчетым шотлем мо?» — самырыкем годым пошкудем койдарем ыле.

Шонгеммекем, тудын дечат вишкыде пондашан лийым.

* * *

Шонго вуй тӱрлӧ лиеш: иктыже — чал, весыже — яклака.

Чал вуй ден яклака вуй мутланат.

— Чал ӱп сынетлан ок келше, — манеш салма вуй.

— Тыланет ниногоай ӱпат ок келше, садлан тыйым йӧршын кудалтен каеныт, — манеш чал вуй.

* * *

Сидыр кува Епим кумжо деке мутланаш толын. Коктынат сонгыра улыт. Кужу жап мутланен шинченыт. Мӧнгыш толмекше, ёдыржылан каласен:

— Епим кум дене чон почын мутланышна. Тудо мыйым улышыш ала уке, а мый тудым нимат шым улыло.

ВУЙЛЫМАШ

Олма сад	3
Эмлыше Авыз	4
Кумытын тавыште	6
Кок ватылан ик марий	8
Мүй пура	10
«Прокурорым алмаштыше»	13
Рошто йўдым	16
«Агытан» эм	18
Кок мераным поктет гын	20
Учыремсола каче	24
Юмынвўд	26
Ушыжо пурен	27
Эче кум	29
Эм гын, эм	32
Йёным муыныт	33
Мужедше ужеш	35
Лесник Когой	38
Йўшө енын ыштышым пият ок коч	40
Шке ыштыме ер	43
Ўчө	45
Лиеш мо тыгайым проститлаш?	47
Кўчык мыскара-влак	49

Вадим Тарасов
(Тарасов Вадим Иванович)

Мүй пура

Мыскара ойлымаш-влак

Медовый квас

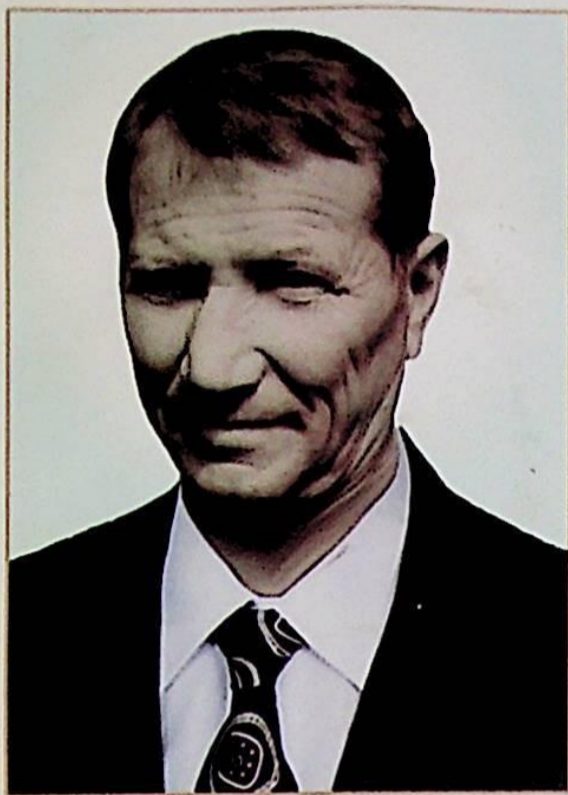
Юмористические рассказы

Редактор С.Д. Архипова
Художник Н.Н. Головина
Корректор Н.И. Александрова
Ответственный за выпуск А.А. Богданов
Компьютерная вёрстка С.Д. Архиповой

Подписано к печати 15.05.2015. Формат 60x84/16 .
Бумага офсетная. Усл.печ.л. 7. Тираж 300.

РО «Союз писателей России» РМЭ
424036, Республика Марий Эл,
г. Йошкар-Ола, ул. Красноармейская, д. 44

Отпечатано с готового оригинал-макета в типографии
Общественного литературного фонда РМЭ

Тарасов Вадим Иванович
1931 ий 10 сентябрьште
Волжский район Учмсола
ялеш шочын. Шочмо
ялыштыже 7 классым,
Сотнур школышто 10
классым тунемын, 1950-
1951 ийлаште Йошкар-
Оласе Учительский
институтышто шинчымащым
келгемден, марий йылмым
да руш йылмым туныктымо
специальностьым налын.
Волжский район Пӧтъял,
Ярамарий, Учмсола
школлаште 21 ий туныктен.
Вара, пенсийыш лекмеш,
«Ужара» колхозын
мӱкшотарыштыже тыршен.
Тудын илыш гыч налын
серыме мыскара
ойлымашыже-влак «Марий
Эл» да «Юл увер»
газетлаште савыкталтыныт,
Чимош псевдонимым
кучылтын.

